

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА
ШЕВЧЕНКА
ГЕОГРАФІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ УКРАЇНИ

УДК: 904.009:[37.026:91]

На правах рукопису

ЗАСТОСУВАННЯ ТОПОНІМІЧНИХ ЗНАНЬ У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ
У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Галузь знань **01 – Освіта/Педагогіка**
Спеціальність **014.07 – Середня освіта (Географія)**
Освітня програма **Географія**

Кваліфікаційна робота бакалавра
студентки 4 курсу
освітнього рівня бакалавр
Пилип'як Марти Ігорівни

Науковий керівник:
Купач Тетяна Геннадіївна
кандидат географічних наук,
доцент кафедри географії України

КИЇВ – 2025

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТОПОНІМІКИ, ЯК ГАЛУЗІ НАУКИ І ОСВІТИ	6
1.1. Об’єкт-предметна область топоніміки	6
1.2. Роль топоніміки в краєзнавчих дослідженнях	9
1.3. Дидактична цінність топоніміки	11
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТОПОНІМІКИ СЕЛА ЛУКИ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ	20
2.1. Підходи та методи топонімічних досліджень локальних територій	20
2.2. Алгоритм та географічні дослідження системи топонімів с. Луки та його околиць	25
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТОПОНІМІВ В НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ	41
3.1. Методичні прийоми використання топонімічного матеріалу	41
3.2. Дидактичні матеріали та навчальні завдання з використанням топонімів	46
3.3. Впровадження інтерактивних форм роботи з учнями при вивченні топонімів	51
РОЗДІЛ 4. РОЗРОБКА ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ З ТОПОНІМІКИ	56
4.1. Проєкт факультативного курсу топонімічного спрямування	56
4.2. Проєкт плану уроку з факультативного курсу «Топоніміка: географія назв України»	67
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	73
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Топонімічні знання є невід'ємною частиною географічної науки, що сприяють глибшому розумінню історико-культурних, просторових та природних особливостей регіону, що є головним чинником формування цілісного світогляду в учнів. Аналіз значення та походження географічних назв дає можливість учням не лише вивчити місце розташування певного об'єкту, а й зрозуміти зв'язок між топонімами та чинниками, які вплинули на його формування, що безперечно формує нові знання, вміння та компетентності в учнів.

Неналежна та недостатня увага до впровадження та використання топоніміки в освітньому процесі робить обмеженими можливості учнів у формуванні просторового мислення та міждисциплінарних зв'язків. Топоніміка дає можливість для інтеграції географії з мовознавством, історією, краєзнавством, що відповідає сучасним освітнім стандартам, а також сприяє розвитку в учнів критичного мислення тощо.

Використання топонімічних знань при вивченні географії збагачує урок корисною інформацією, підвищує інтерес учнів до предмета та стимулює дослідницьку діяльність. Варто зазначити, що окрім навчальної та пізнавальної цінності топонімічні знання ще мають виховну цінність, яка полягає у формуванні національної свідомості та ідентичності, поваги до історичної, культурної та природної спадщини України, що важливо враховуючи сучасні умови глобалізації.

Отже, впровадження топонімічних знань у навчання географії є актуальним і перспективним, адже сприяє формуванню ряду вмінь та компетентностей в учнів і робить їх більш свідомими громадянами країни.

Дане дослідження є поліоб'єктним і має два об'єкти вивчення. З одного боку **об'єктом дослідження** є топонімічна система с. Луки, з іншого - процес навчання географії.

Відповідно до визначеного об'єкту, **предметом дослідження** є класифікація, підходи та методи вивчення топонімів с. Луки, а також, дидактична цінність топонімічних знань та різноманіття прийомів застосування знань з топоніміки у навчання географії.

Мета кваліфікаційної роботи полягає у дослідженні ефективності застосування топонімічних знань у процесі навчання географії в закладах загальної середньої освіти (на прикладі локальної системи топонімів с. Луки).

Завдання кваліфікаційної роботи:

- висвітлити об'єкт-предметну область топоніміки;
- проаналізувати роль топоніміки в краєзнавчих дослідженнях;
- дослідити дидактичну цінність топоніміки та проаналізувати підходи та методи топонімічних досліджень;
- проаналізувати алгоритм та провести географічні дослідження системи топонімів с. Луки та його околиць;
- описати методичні прийоми використання топонімічного матеріалу;
- проаналізувати та висвітлити дидактичні матеріали та навчальні завдання з використанням топонімів;
- проаналізувати інтерактивні форми роботи з учнями при вивченні топонімів;
- розробити та представити проєкт факультативного курсу топонімічного спрямування;
- розробити та представити план уроку з факультативного курсу «Топоніміка: географія назв України».

У процесі написання роботи було використано такі методи – описовий, аналізу й синтезу, дослідницький, узагальнення та систематизації. За теоретико методологічну основу було взято роботи: Беценко Т. П. «Вступ до топоніміки», Ващенко Г. «Загальні методи навчання», Гаращенко С.Ф. «Топоніміка-як засіб розвитку пізнавального інтересу учнів до рідного краю», Зайченко І. «Педагогіка», Кочерган М. П. «Вступ до мовознавства», Купач Т.Г. «Теоретико-методологічні основи географо-топонімічних досліджень України», Лабінська Г. «Топоніміка», Таранова Н. «Основні етапи розвитку топонімії як науки», Олександр Я. «Методи навчання, про які має знати кожний викладач», Шестопалюк О.В. «Інноваційні моделі навчання в діяльності вищих навчальних закладів», Enică S. «The importance of the place-names/toponyms in geography didactics».

Структура кваліфікаційної роботи складається з 4-х розділів, змісту, вступу, висновків, списку використаних джерел, додатків. Робота викладена на 75 сторінках, включає 3 таблиці, 15 рисунків, 2 додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТОПОНІМІКИ, ЯК ГАЛУЗІ НАУКИ І ОСВІТИ

1.1. Об'єкт-предметна область топоніміки

На сам перед слід зауважити, що топоніміка може розглядатися у двох контекстах: як наука, або ж як сукупність географічних назв.

Н. Таранова у своїй статті «Основні етапи розвитку топонімії як науки» дає визначення *топоніміки* як наукової дисципліни, яка поруч із вивченням власне географічних назв (топонімів), їх смислового значення, походження, функціонування, вивчає природні та соціальні умови минулого, за яких вони виникли [28, с.20].

У навчальному посібнику «Вступ до топоніміки» Т.П. Баценко зазначає, що *топоніміка* – наука про походження географічних найменувань, що на нашу думку є доволі обмежувачим визначенням цього наукового напрямку. В подальшому, авторка в своїй праці додає більш розширене визначення - *топоніміка* (від грец. Τόπος – місце і грец. ὄνομα (ονομα) – ім'я, назва) – наука, що вивчає географічні назви (топоніми), їх походження (етимологію), смислове значення (семантику), розвиток та/або сучасний стан функціонування (діахронія/синхронія), написання і вимову тощо [1, с.7].

Топонім (від грец. τόπος – місце і грец. ὄνομα – назва) – назва місцевості, регіону, населеного пункту, об'єкту рельєфу, будь-якої частини поверхні Землі, тобто географічна назва [15].

Окрім цього топоніміка є розділом мовознавства під назвою «ономастика», який займається вивченням географічних назв, тобто топонімів. Тому під терміном *топонімія* також розуміють сукупність географічних назв. У праці «Топоніміка» В.В. Лучик подає ще одне значення топонімії, як *«топонімікон»* [21]. В наукових джерелах топонімічного спрямування разом із термінами «топонімікон», «топонімічна система», «топонімія» вживається термін «топонімічний ландшафт». Під топонімічним ландшафтом розуміють закономірно складену на даній території

систему географічних назв, зокрема, форм рельєфу (оронімів), населених пунктів (ойконімів), водних об'єктів (гідронімів), мікротопонімів (місцевих географічних термінів що позначають природні урочища, ландшафти тощо) та інші [28, с.20].

Об'єктом дослідження топонімічної науки є географічні назви, або топоніми, а також територіальні системи, що формуються сукупностями власних назв географічних об'єктів.

Предметом дослідження топоніміки є доволі широке коло наукових та науково-прикладних питань, серед яких: зв'язок топоніміки з іншими науками і міждисциплінарність топонімічних досліджень, вивчення закономірностей виникнення, формування і розвитку як окремих топонімів так і топонімічних систем.

Топоніміка є міждисциплінарною наукою, яка базується та поєднує в собі аспекти інших наук, зокрема таких як – географія, історія, лінгвістика. Топоніміка становить важливий інтерес для *географії*, оскільки назви часто характеризують та відображають географічні особливості певної місцевості для подальшого розкриття їх змісту при вивченні території. *Лінгвістика* є не менш важливим аспектом у вивченні топонімів, адже саме вона займається аналізом типів географічних назв та їхній зв'язок із системою мови в якій вони виникають та вживаються. Тут чітко можна простежити тісний зв'язок топоніміки із мовознавчими науками, такими як: історична лінгвістика; етимологія – наука, яка вивчає походження слів; ономастика – наука, яка вивчає виникнення та поширення власних назв; морфологія; семантика; діалектологія та фонетика [28]. Розглядаючи *історичний* або ж історично-лінгвістичний аспект в топоніміці слід зазначити, що він є обов'язковим, оскільки відображає історію мови [20]. У мовознавчих дослідженнях географічні найменування часто слугують унікальним свідченням давно вимерлих мов, а також, будучи складовою мовного надбання народу, дають змогу виявити важливі факти історичної фонетики, граматики та творення слів [11].

Окрім, вище згаданих наук тісний зв'язок топоніміки простежується також з археологією, народознавством, етнографією, ботанікою та зоологією (рис. 1.1.)

Рис. 1.1. Зв'язок топоніміки з іншими науками (укладено автором)

В.В. Лучик в дослідженні «Топоніміка» поданому в «Енциклопедії історії України» виділяв такі функції топонімів (рис.1.2):

- *номінативна* – функція називання;
- *адресна* – ідентифікація географічних об'єктів на місцевості;
- *диференційно-індивідуалізуюча* – виділення та протиставлення об'єктів;
- *характеризуюча* – інформація про примітні ознаки чи властивості певних об'єктів (г. Висока);
- *експресивна* – вираження ставлення до об'єкта, виступаючи засобом інтенсифікації виразності мовного знака (р. Вонючка, с. Довгеньке);
- *меморіальна* – увічнення пам'яті про лідерів, ідеологічні цінності тощо;
- *текстоутворююча* [21].

Не зважаючи на те, що топоніміка - міждисциплінарна наука, що виникла на стику декількох самостійних наук, вона є самостійною наукою, яка має власний предмет вивчення, методи дослідження та проблеми, які вирішує.

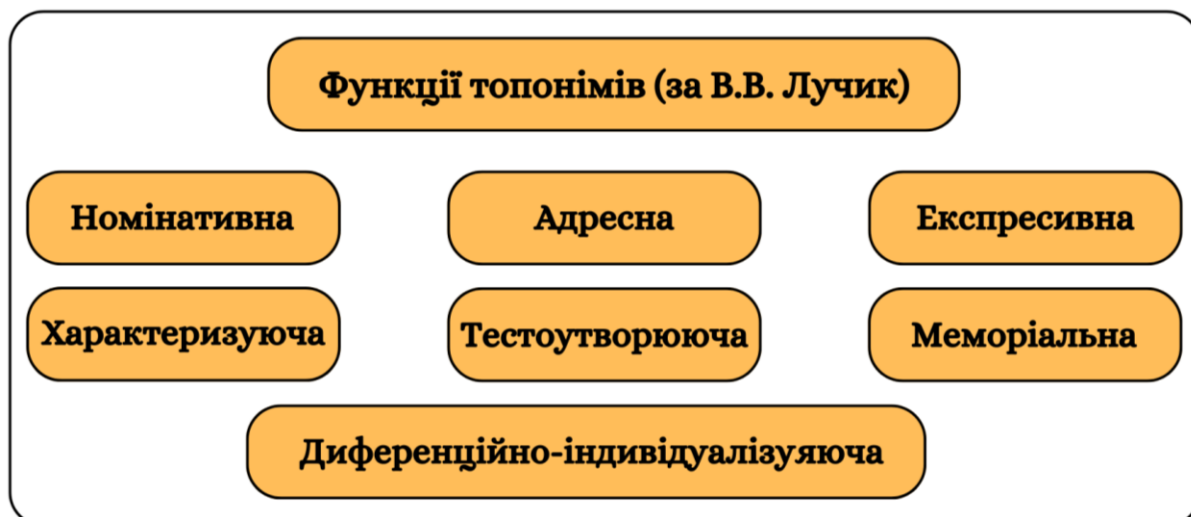

Рис. 1.2. Функції топонімів (укладено автором)

Отже, топоніміка – це наука, яка займається вивченням назв географічних об’єктів, їхнього походження та чинників (природних, соціально-економічних тощо), які на це вплинули, розвиток, функціонування та сучасний стан.

1.2. Роль топоніміки в краєзнавчих дослідженнях

Топоніміка, зважаючи на міждисциплінарність і, внаслідок того, що топоніми акумулюють в собі історичні, географічні відомості про місце та простір, відіграє важливу роль у краєзнавчих дослідженнях. Вона дає змогу не лише визначити особливості історичного чи географічного розвитку певної території, але й дослідити соціальні, культурні та мовні аспекти. Топонімічна складова є важливим та необхідним елементом краєзнавчого підходу, сприяючи розумінню походження географічної назви та поглибленому розумінню історії та традицій певної території.

Географічні назви є обов’язковим компонентом географії. Їх використовують для встановлення просторових зв’язків між фактами під час уроку чи факультативного заняття, також розглядають як цілком окремі поняття та наводять для того аби ілюструвати географічні закономірності. За допомогою географічних назв можна визначити географічне положення об’єктів, тому їх так широко застосовують як учні під час дослідницької діяльності, так і вчителі [4].

Географічні назви стосуються географічних об'єктів, часто їх чітко характеризують, вони відображають географічні особливості місцевості або реальні, або ті, якими послуговувалися тоді, коли присвоювали найменування, тому розкриття їхнього змісту становить важливий інтерес не лише для географії, але й для краєзнавства [20].

Дослідження топонімів з історичної та лінгвістичної точки зору, дають можливість встановити мовні чи діалектичні ареали і тим самим прослідкувати як розселялися та мігрувати народи, які населяли певні території. Цими дослідженнями займається лінгвістична географія, а лінгвістичні дослідження топонімів мають велике значення у краєзнавчому підході, оскільки сприяють розумінню розселення та переміщення населення на певних територіях/свого рідного краю у давнину [20].

У мовознавстві топоніми часто виконують роль єдиного доказу про існування давніх зниклих мов і дають учням можливість виявити важливі факти про свій край чи місцевість.

Під час краєзнавчих досліджень топонімів, топонімісти виділяють ряд методів дослідження (рис.1.3).

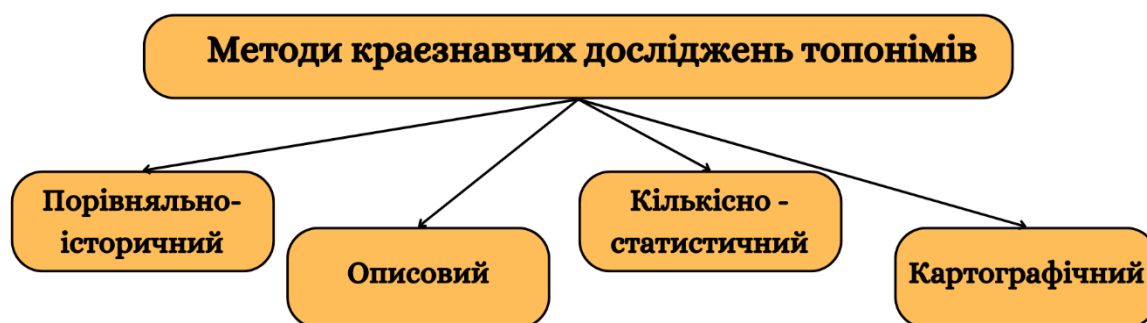

Рис.1.3. Методи краєзнавчих досліджень топонімів (укладено автором)

Перш за все топоніми (географічні назви) виконують адресну функцію і конкретизують місцеположення географічних об'єктів і стають джерелом інформації для інших дисциплін, а також краєзнавчих досліджень, оскільки тісно пов'язані з населенням, природою і господарством території.

Не менш важливим практичним напрямком використання топонімів у краєзнавчому підході є правильне передання (вимова, транслітерація тощо)

географічних назв і подальше їх використання у краєзнавчо-туристичній роботі та у картографуванні певних територій [20].

Вивчення топонімів у краєзнавчому підході передбачає не лише аналіз та літературний пошук, але й польові дослідження. Опитування місцевого населення надасть змогу учням познайомитися з історією походження назви, які можуть містити у собі важливу етнографічну інформацію.

Робота з топонімами надає учням не лише цінні дані для освітнього процесу, але й формує в них розуміння історичного розвитку свого краю, що дозволяє краще пізнати місцевість на якій вони мешкають.

Запроваджувати краєзнавчий підхід в тому числі й знання з топоніміки, можна безпосередньо на краєзнавчих факультативах. Таким чином учні зможуть дослідити та вивчити усі краєзнавчі аспекти певної території.

Отже, топонімічна складова краєзнавчого підходу є важливим джерелом для всебічного вивчення свого краю та його історичного і географічного розвитку. Топоніміка дає змогу поглибитися у вплив чинників (природних, культурних, соціальних) на формування географічного простору. Аналіз географічних назв в свою чергу допомагає зберегти культурну спадщину свого краю та України в цілому. Тому топоніміка є важливим інструментом для вивчення свого краю та формування в учнів ряду рис та компетентностей.

1.3. Дидактична цінність топоніміки

Топоніміка є важливим складником науки географія та ефективним засобом навчання. Дана наука дає можливість розвивати в учнів мислення, формувати мовно-літературну, природничу, культурну громадянську та історичну компетентності, які наведені у Державному стандарті базової середньої освіти [8].

Використання топонімічних аспектів у навчанні географії передбачає залучення у процес ряду принципів дидактичного навчання, які були наведені Г. Ващенком у його праці «Загальні методи навчання» (рис. 1.4.) [2].

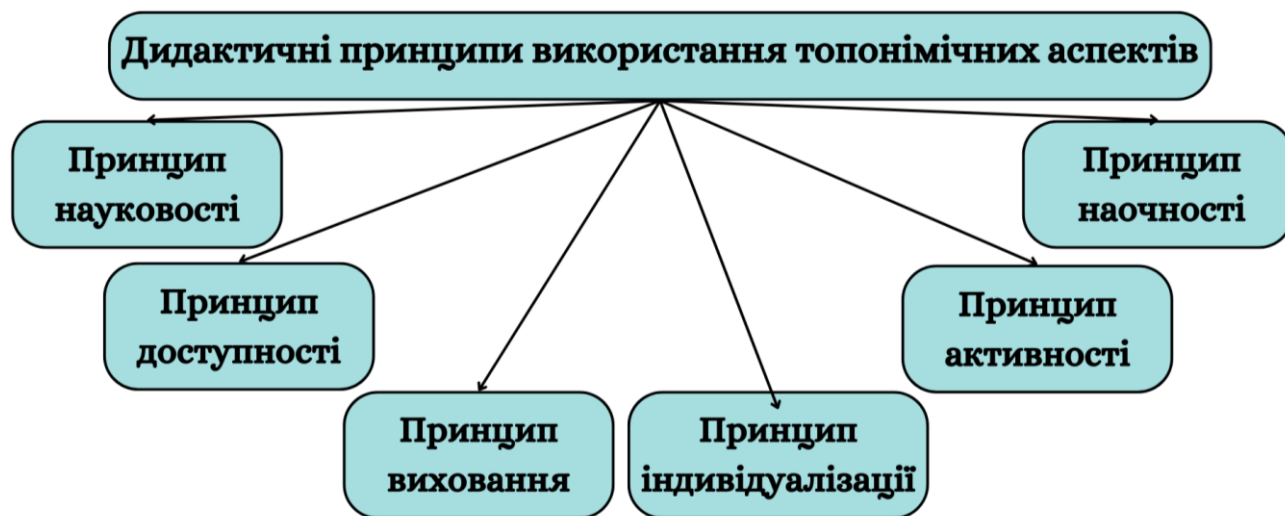

Рис.1.4. Дидактичні принципи використання топонімічних аспектів
(укладено автором)

У *принципі науковості* Г. Ващенко в основу розуміння даного принципу рекомендує покладати вимогу, щоб знання відповідали об'єктивній реальності. Як і Я. Коменський, він вважає що учень таким чином опанує основні дисципліни, а такий підхід призначений для формування механізму логічного мислення і любові до наукової правди [3]. Даний принцип доцільно використовувати у вивченні топонімів, адже передбачає використання достовірних наукових джерел, офіційних географічних топонімічних словників, атласів тощо. Це дасть змогу учням отримати коректні та достовірні знання та уявлення про походження певних географічних назв та їхні зв'язки з культурою регіону, природними умовами, історією.

Принцип виховання був запропонований ще Сократом та сформулював його Й. Герbart. І. Гоштанар у своїй статті «Філософсько-педагогічні ідеї Й. Герbart. Педагогіка і психологія» стверджує, що вчений вважав, що морально вихована людина повинна керуватися моральними ідеями, які схвалює власне естетичне почуття; він запропонував 5 головних ідей: це – ідея внутрішньої свободи (повне порозуміння між переконанням і вчинком), ідея досконалості (повнота життя

людини), ідея доброзичливості (прагнення людини зробити добро іншим людям), ідея права (норми поведінки), ідея справедливості [5]. Стосовно виховного принципу Г. Ващенко казав: «На школі лежить найвідповідальніше завдання: виховувати цю віру (у майбутнє), надихнути молоде покоління любов'ю до своєї Батьківщини, виховати свідомість високих якостей нашого народу й великої місії, що призначила йому доля» [2, с.88]. Цей принцип є не менш важливим при застосуванні топонімічних аспектів на уроках географії, оскільки передбачає формування в учнів ціннісних орієнтирів, екологічної свідомості, патріотизму, а також відповідального та дбайливого ставлення до культурної спадщини своєї Батьківщини.

Принцип індивідуалізації тісно пов'язаний з особистістю кожної людини, адже природа людини – завжди індивідуальна. Цей принцип полягає у руйнуванні шаблонності та стандартизації навчання [3]. При вивченні та використанні топонімічних аспектів важливо враховувати інтереси, рівень знань та здібності учня, що дозволить підібрати оптимальні завдання відповідно до можливостей дитини.

Принцип активності полягає у постійному залученні учнів у освітній процес. У своїй праці «Загальні методи навчання» Г. Ващенко пише, що: "Вищі форми інтелектуальних процесів характеризуються активністю і без неї неможливі" [2, с.95.] На думку О. Вишневецького вчитель і учень мають бути активні по різному, вчитель – в організації навчання, учні – у вирішенні поставлених завдань та у власному творчому пошуку [3]. Цей принцип цілком доцільно використовувати у вивченні топонімів, адже принцип активності сприяє залученню дітей до дослідницької діяльності, розвиває у них критичне мислення, навички самостійного аналізу та розвиває їх кругозір і пізнавальні інтереси.

Принцип наочності сформував Я. Коменський. Даний принцип передбачає, що у процесі пізнавальної діяльності мають залучатися різні види відчуття, в тому числі і зорові [3]. Г. Ващенко вважає, що сприйняті нами речі залишають у нашій свідомості певні уявлення, образи, асоціації, проте цим не варто зловживати, особливо у роботі із старшими учнями [2]. Цей принцип безпосередньо допоможе

учням при вивченні топонімів, через використання картографічного матеріалу, мультимедійних ресурсів чи огляду місцевості у реальному житті. Наприклад, використання карт різного року видання, допоможуть учням проаналізувати зміни назви певної місцевості, населеного пункту.

Принцип доступності був сформований Я. Коменським та полягає у тому аби не допустити непосильного навчання для даної категорії учнів, проводити його таким чином, щоб учні могли свідомо засвоювати загальнонаукові та професійні знання, практичні навички й уміння, повністю використовуючи свої інтелектуальні й фізичні можливості. В іншому разі дидактичний процес матиме тільки формальний характер, може призвести до втрати віри у свої здібності і, відповідно, формувати пасивне ставлення учнів до навчально-пізнавальної діяльності [31, с.170]. Даний принцип не менш важливий, адже для того аби всі учні засвоїли певний матеріал потрібно створити для них певні умови. Не у всіх дітей у класі однаковий рівень знань, тому необхідно доступно викладати інформацію спираючись на вікові та фізичні особливості учнів.

У румунському науковому журналі «*Lucrările Seminarului Geografic «Dimitrie Cantemir»*», що перекладається, як «Матеріали географічного семінару «Димитрій Кантемир» подана стаття на тему «*The importance of the place-names/toponyms in geography didactics*» - «Значення географічних назв/топонімів у дидактиці географії» авторства Смаранди Еніке.

У даній роботі наведено перелік основних дидактичних принципів за допомогою яких можна використовувати топографічні аспекти на уроках географії (рис. 1.5.).

Принцип просторового розподілу, а саме географічне положення річок, міст, країн, рельєфу тощо. Цей принцип передбачає використання вчителем вправ на локалізацію та ідентифікацію географічних назв на різноманітних картах та картографічних зображеннях.

Принцип розподілу в часі, основна мета якого полягає в модифікації назв у їхній діяхронії. Цей принцип показує важливість застосування та використання картографії для фіксування нових топонімів, які з'явилися.

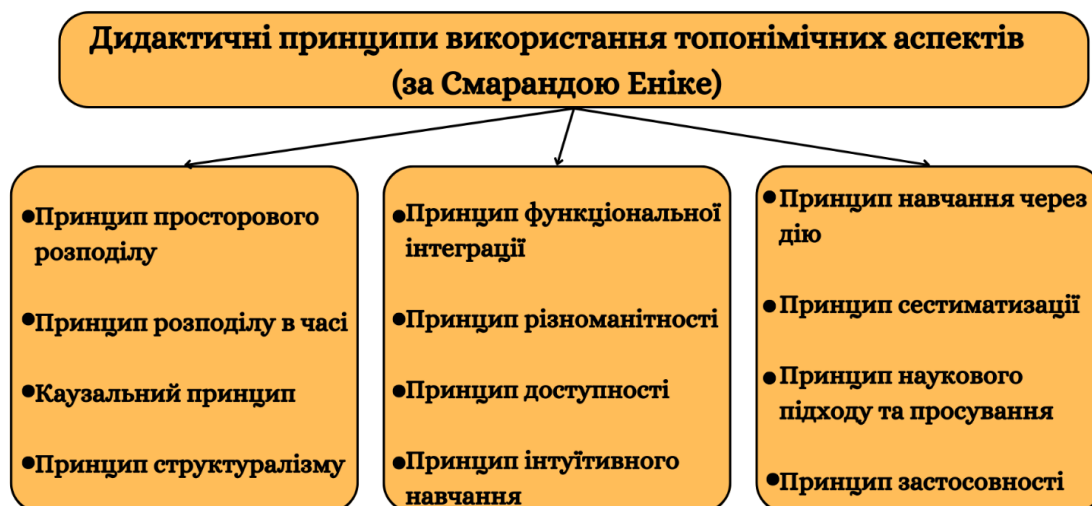

Рис.1.5. Дидактичні принципи використання топонімічних аспектів (Укладено автором) [32]

Казуальний принцип полягає у розкритті причин вживання топонімів, коли вони вказують на особливість конкретного місця. За допомогою цього принципу можна показати причини, чому топоніми є схожими на певних територіях і яким чином їх можна розрізняти.

Принцип структуралізму визначає, що топонімічна оболонка є відкритою системою для зовнішніх впливів. Вона є структурованою, ієрархічною, функціональною та динамічною. Саме це дає змогу збагатити географічну номенклатуру через постійну адаптацію топоніма до певних умов, будь це історичні, географічні чи лінгвістичні.

Принцип функціональної інтеграції допомагає з'ясувати встановлені зв'язки між певною сукупністю топонімів.

Принцип різноманітності полягає у багатогранності географічних аспектів, які відображають різноманітність назв.

Принцип доступності, який робить головний акцент на тому аби полегшити доступ до певної інформації для учнів і створити постійні зв'язки з уже відомим в процесі засвоєння інформації. Таким чином учні зможуть здобути навички глибокого, вмотивованого та логічного навчання.

Принцип інтуїтивного навчання є не менш важливим у дидактиці географії. Оскільки більшість уроків проводяться переважно у класі і не відбувається зв'язку

з реальним середовищем, вчитель повинен застосовувати різноманітні способи вивчення певного предмету, теми.

Принцип навчання через дію полягає у тому, що навчання має бути інтерактивним та стимулювати цікавість до вивчення нового та подальшого аналізу та опису отриманих знань.

Принцип систематизації дозволяє учням поступово та організовано засвоювати знання. У даному випадку топоніми стають організаційними, забезпечуючи при цьому певні рамки для дослідження.

Принцип застосовності полягає у необхідності того, щоб систематична наукова інформація мала певну мету. При вивченні топонімів учні повинні розуміти з якою метою вони це роблять [32, с.236-237].

Топоніміка може органічно інтегруватися в різні форми організації освітнього процесу, збагачуючи його зміст та роблячи його більш пізнавальним.

Форми організації навчання – це узгоджена діяльність вчителя та учнів, яка здійснюється в встановленому порядку та певному режимі.

Загалом виділяють дві загальні форми організації навчання, які класифікують за місцем навчання - шкільну та позашкільну. До шкільної форми відносяться такі види діяльності, як уроки, робота в майстернях, на пришкольній ділянці та у лабораторіях тощо. Натомість позашкільна форма охоплює екскурсії, домашню роботу, факультативи, гуртки, конференції. Крім цього, залежно від способу взаємодії учнів з вчителем, виділяють фронтальну, групову та індивідуальну форми організації навчання. Кожна з них придатна та ефективна для впровадження топонімічної освіти у школах, сприяючи не лише засвоєнню знань, але й розвитку/набуття навичок та вмінь.

Фронтальна форма організації навчання передбачає роботу вчителя з усіма учнями одночасно. Під час вивчення топонімів на уроці, вчитель може розповісти учням інформацію, яку вони засвоюють або ж проводити фронтальне опитування чи дискусію стосовно певного питання в межах теми.

Групова форма організації навчання акцентує всю увагу на груповій роботі учнів (переважно малі групи), що не лише дозволяє ефективно та глибоко засвоїти

топонімічну інформацію, але й розвинути комунікабельність та вміння взаємодіяти з іншими учнями, розвитку лідерських якостей, а також вміння брати на себе відповідальність.

Індивідуальна форма дозволяє учням працювати самостійно у зручному для них темпі. Учні можуть самостійно обрати певну тему, спираючись на свої уподобання та досліджувати її.

Не менш важливою є *позашкільна форма навчання*, яка передбачає екскурсії, діяльність у гуртках, факультативах тощо. Дані види доповнюють традиційно прийнятий освітній процес і пропонують учням поглибити знання, розвинути інтереси, а також набути важливого практичного досвіду.

У контексті топонімічної освіти представлені види відіграють важливу роль, адже дозволяють учням безпосередньо взаємодіяти з географічними назвами їхнього краю.

О. Д. Король у своїй книзі «Організація екскурсійних послуг у туризмі» стверджує: «Сьогодні екскурсія – це процес пізнання людиною навколишнього світу, що передбачає ознайомлення з об'єктами «наживо», тобто в місцях їхнього розташування» [16].

Розглядаючи топоніми певної території, учитель може організувати екскурсію до певного об'єкту аби учні створили безпосередній контакт з досліджуваним об'єктом топоніміки, що допоможе їм не лише теоретично досліджувати його, а й практично.

За своєю сутністю гурток – це специфічна спільність дітей та учнівської молоді, яка ґрунтується насамперед на добровільності, спільності інтересів, спрямованості на певний вид навчальної та практичної діяльності [23].

Факультатив (лат. *facultatis* — необов'язковий) — навчальний курс, не обов'язковий для відвідування [13].

Факультативи в залежності від дидактичної мети поділяються на *теоретичні, практичні, комбіновані* (рис.1.6.).

Теоретичні факультативи полягають у поглибленому вивченні певних тем чи розділів, висвітленні теоретичних проблем, а також у систематизації та

узагальненні знань. Організація таких факультативів передбачає аргументацію важливості теми, практичної цінності, а також створення ситуацій, що спонукають до осмислення проблем. Розгляд питань відбувається через пояснення матеріалу учителем, підготовку учнями рефератів і доповідей. Такі заняття проводяться у форматі лекцій, семінарів або науково-теоретичних конференцій.

Рис.1.6. Класифікація факультативів (укладено автором)

Практичні факультативи спрямовані на розвиток умінь пошукової діяльності та навичок розв'язання технічних завдань. Структура таких занять включає формулювання завдань, пояснення їхньої актуальності та практичної цінності, виконання завдань із деталізацією отриманих результатів, а також обговорення підсумків роботи й узагальнення висновків.

Комбіновані факультативні заняття організовуються у форматі науково-практичних конференцій, лекційно-практичних, семінарсько-практичних або практичних уроків. Їхня структура визначається дидактичними цілями та передбачає гнучке поєднання різних елементів. На початку заняття учні самостійно презентують опрацьовані теоретичні аспекти, після чого проводять індивідуальні дослідження. Завершується заняття обговоренням отриманих результатів і колективним підбиттям підсумків.

За освітньою діяльністю всі факультативи поділяють на такі види:

- з вивчення додаткових дисциплін;
- з поглибленого вивчення навчальних предметів;
- з вивчення додаткової дисципліни з одержанням спеціальності;
- міжпредметні факультативи [13].

В межах освітнього процесу вчитель може розробити чи реалізувати програму гуртка/факультативу топонімічного спрямування на якому вся увага приділялася б вивченню топонімів рідного краю, їх походження тощо.

Не варто забувати про *проектне навчання*, яке передбачає планування та виконання завдань практично-життєвого досвіду. Ця форма є однією із ефективних та сучасних методів, що активно застосовуються при навчанні, зокрема для інтеграції топоніміки, адже дозволяє учням знайомитися з навколишнім світом та безпосередньо – рідним краєм. Цей підхід дозволяє не лише засвоїти знання з топоніміки, але й робить процес пізнання більш інтерактивним, цікавим, творчим.

Отже, топоніміка виступає інструментом для набуття нових знань та вмінь, а також розширення кругозору учнів, адже завдяки їй вони дізнаються про природу, історію та культуру власного краю, що є важливим у сучасних реаліях. Також при вивченні даної науки простежується міждисциплінарний підхід, а саме інтеграція географії, мови та літератури, історії, що сприяє цілісному сприйняттю знань. Безпосередньо робота із географічними назвами спонукає учнів до пошуків інформації, її аналізу та критичного мислення, що сприяє розвитку дослідницьких навичок. Окрім, цього топоніміка поглиблює в учнів зв'язок із Батьківщиною та виховує у них повагу до культурної спадщини та національної ідентичності.

Таким чином, дидактична цінність топоніміки є неоціненною, адже вона не лише передає знання, але й розвиває ряд певних компетентностей, знань та вмінь в учнів.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТОПОНІМІКИ СЕЛА ЛУКИ ТА ЙОГО ОКОЛИЦЬ

2.1. Підходи та методи топонімічних досліджень локальних територій

Одним із провідних підходів для вивчення та дослідження топонімів в Україні залишається *мовознавчий підхід*. У межах даного підходу придатні для використання методи лінгвістичного аналізу, такі як *фонетичний* та *формантний*.

Проте для географічних досліджень топонімікону головну роль відіграє чому виник топонім і за яких умов це відбулося, а не як він загалом виник. Тому зважаючи на це при вивченні та дослідженні топонімії, як лінгвістичної одиниці, семантику та етимологію назв та їхнє (топонімічних явищ) накладання та співставлення із фізико-географічними особливостями, історико-географічними фактами розвитку регіону робимо висновок про не менш важливі при географо-топонімічному дослідженні регіону *загальноісторичний, географічний підходи* [18, с.68].

Загальноісторичний підхід передбачає використання таких напрямів, як *синхронічний* та *діахронічний*.

Синхронія (від гр. *syn* «разом» *chronos* «час», тобто «одночасність») - 1) стан мови в певний момент її розвитку, в певну епоху; 2) вивчення мови в цьому стані (в абстракції від часового чинника).

Діахронія (від гр. *dia* «через» і *chronos* «час», тобто «різночасність») -1) історичний розвиток мови; 2) дослідження мови в часі, в її історичному розвитку.

Синхронія, таким чином, - це горизонтальний зріз (вісь одночасності), а діахронія - вертикальний зріз (вісь послідовності) [17].

З даних визначень можна сказати, що діахронічний напрям оснований на вивченні географічних назв в часі, по кожній з епох формування системи географічних назв. Найчастіше при *діахронічному аналізі* використовують

етимологічний аналіз топонімів, тобто аналіз походження поодинокі назви або сукупності назв.

Синхронічний ж полягає у вивченні сучасного стану мови в тому числі і географічної назви. Даний підхід реалізовується через *синхронічний аналіз*, адже він дає змогу встановити взаємний зв'язок окремих топонімів один з одним і виявити системну організацію сукупності назв. Особливого значення при синхронічному підході набуває *семантичний аналіз* топонімів, тобто аналіз смислового значення назв [18, с.68].

Ці два підходи є важливими та не применшують внеску одне одного у вивчення та дослідження топонімів, адже не знаючи історії та передумов виникнення, певні топонімічні явища чи процеси не можливо б було системно розкрити. При використанні географічного підходу виділяють методи, які дають змогу виявити зв'язки між природним середовищем та географічними назвами, а також методи географічного аналізу при пошуку просторових закономірностей в розвитку та функціонуванні топонімічних систем. Тому, тут доцільно використовувати наступні методи: *картографічного моделювання* та *математичної статистики*.

З розвитком інформаційних технологій при дослідженні топонімів можна використовувати *інформаційний підхід*, який включає в себе *геоінформаційний напрям*. Він розширює межі можливостей при проведенні традиційного топонімічного аналізу назв, а також дає змогу опрацьовувати топонімію значно більшого регіону багатшого за своїм історико-культурним та природним розвитком. Цей підхід є не менш важливим при картографічному моделюванні географічно-топонімічної картини певної території.

Дивлячись на те, що існує велика кількість топонімічної інформації більшість операцій з її обробки буде неможливою і її вже не потрібно виконувати вручну, оскільки для цього необхідно і більш доцільно використовувати автоматизовані інформаційні системи.

Для того аби позначити процес реалізації перелічених підходів та методів вивчення топонімів конкретно в Україні використовують *геоінформаційно-топонімічний аналіз* [18].

Окрім, вище наведених методів у розробці та систематизації теоретико-методологічних засад географічного дослідження географічних назв є розробка концептуальної алгоритмічної схеми географічно-топонімічного дослідження, яка поетапно окреслює основні етапи роботи. Тут можна виділити чотири основні етапи:

- Пошук та визначення проблеми, її стану, побудова мети, визначення завдань дослідження, підготовка методів дослідження.
- Розкриття деталей дослідження: збір, систематизація, первинний аналіз наявної топонімічної інформації, а також вивчення можливостей інформаційних (технічних) інструментів дослідження.

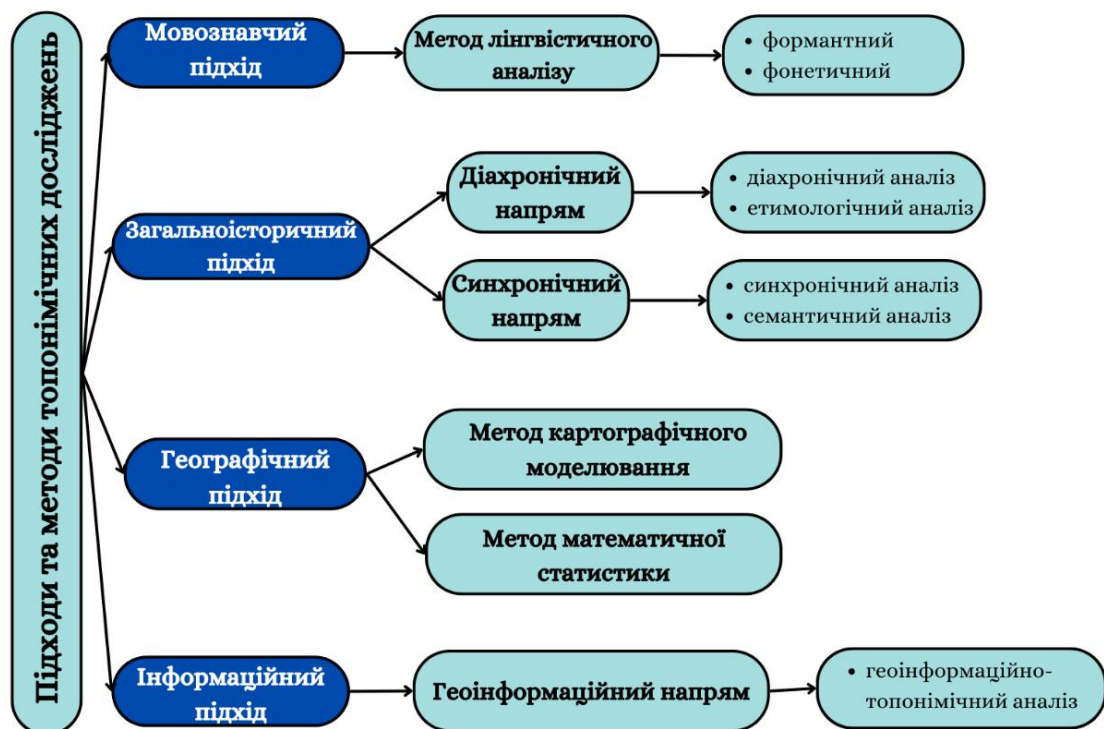

Рис. 2.7. Підходи та методи топонімічних досліджень (укладено автором)

- Розробка та впровадження методів та способів геоінформаційно-топонімічного аналізу певної території.

• Розробка та реалізація способів представлення результатів геоінформаційно-топонімічного аналізу території у вигляді картографічних моделей, впорядкованих Баз даних населених пунктів України тощо [18].

Всі представлені методи впорядковано та представлено у вигляді схеми (рис. 2.7).

У навчальному посібнику «Топоніміка» Г. Либінська представляє потіл топонімів на класи: ойконіми, астіоніми, урбаноніми, годоніми, агороніми, дромоніми, гідроніми, океаноніми, пелагоніми, лімноніми, потамоніми, гелоніми, ороніми, дрімоніми, мікротопоніми, макротопоніми, хороніми, етноніми, ендоетноніми, екзоніми. М. Торчиневський у своїй праці «Денотатно-номінативна структура гідронімії як складник української ономастичної терміносистеми» надав більш конкретизований та доскладний перелік гідронімів: інтерлувіоніми, портоніми, фіордоніми, флуменоніми. Значення та походження перелічених топонімів наведено у Таблиці 2.1. [20, 29].

Таблиця 2.1

Класи топонімів

<i>Клас</i>	<i>Походження</i>	<i>Значення</i>
<i>Ойконіми</i>	З гр. οἶκος – “житло”	Назви населених місць.
<i>Астіоніми</i>	З гр. ἄστυ – “місто”	Назви міст.
<i>Урбаноніми</i>	З латин. urbanus – “міський”	Назви внутріміських об’єктів.
<i>Годоніми</i>	З гр. ὁδός – “шлях, дорога, вулиця, русло”	Назви вулиць.
<i>Агороніми</i>	З гр. ἀγορά – “площа”	Назви площ.
<i>Дромоніми</i>	З гр. δρόμος – “біг, рух, шлях”	Назви шляхів сполучення.
<i>Гідроніми</i>	З гр. ὕδωρ – “вода”	Назви водоймищ.
<i>Океаноніми</i>	-	Назви океанів.
<i>Пелагоніми</i>	-	Назви морів.
<i>Лімноніми</i>	-	Назви озер.
<i>Потамоніми</i>	-	Назви річок.
<i>Гелоніми</i>	-	Назви боліт.
<i>Інтерлувіоніми</i>	-	Назви морських проток.
<i>Портоніми</i>	-	Назви портів.

<i>Клас</i>	<i>Походження</i>	<i>Значення</i>
<i>Фіордоніми</i>	-	Назви фіордів.
<i>Флуменоніми</i>	-	Назви морських течій.
<i>Ороніми</i>	З гр. ὄρος – “гора”	Назви гір.
<i>Дрімоніми</i>	З гр. δρῦς – “дерево”	Назви лісів
<i>Мікротопоніми</i>	З гр. μικρός – “малий”	Назви невеликих незаселених об’єктів.
<i>Макротопоніми</i>	з гр. μακρός – “великий”	Назви великих незаселених об’єктів.
<i>Хороніми</i>	З гр. ὄρος – “рубіж, кордон, межа” та гр. ὄνομα – “ім’я, назва”	Назви територій (районів, у т. ч. адміністративних, історичних областей, країн).
<i>Етноніми</i>	-	Назви етнічних спільнот.
<i>Ендоетноніми</i>	З гр. endo – “всередині, удома”, гр. ονομα – “ім’я”	Самоназви народу, етнічної спільноти, які їхні представники привласнюють собі самі
<i>Екзоніми</i>	З гр. ekso – “зовні”, “поза”, а гр. ονομα – “ім’я”	Топоніми, які не вживаються місцевим населенням чи народом, у т. ч. й на офіційному рівні, для назви народів, земель, географічних об’єктів, населених пунктів тощо, але їх використовують зовнішні спільноти.
<i>Антропотопоніми</i>	З гр. ἄνθρωπος – “людина”	Назви географічних об’єктів, утворені від власного імені людини.
<i>Зоотопоніми</i>	-	Назви географічних об’єктів утворені від назв тварин.
<i>Фітотопоніми</i>	-	Назви географічних об’єктів утворені від назв рослин.
<i>Ергопотопоніми</i>	-	Географічні назви ергогеографічних об’єктів отриманих у зв’язку з їхнім місцезнаходженням поблизу певного підприємства.

Отже, в основі методів топонімічних досліджень лежать перш за все мовознавчі методи, проте не менше значення мають і такі підходи, як географічний та історичний, адже саме вони дають змогу зрозуміти причини виникнення та розвитку топоніма у часі.

2.2. Алгоритм та географічні дослідження системи топонімів с. Луки та його околиць

Для власного топонімічного дослідження береться конкретна територія, а саме с. Луки та його околиці.

Вивчення топоніміки даної території варто розпочати із збору інформації, який відбувається шляхом як відбору, опрацювання та аналізу літературно-картографічних і архівних джерел, так і безпосередньо шляхом опитування місцевих жителів-старожилів даної території, збирання та систематизація географічних назв, зокрема мікротопонімів.

Серед топонімів будь-якої місцевості, а тим більше із розчленованим гористим рельєфом, найбільшу кількість становлять мікротопоніми – назви невеликих географічних об'єктів, так званої малої географії, що відомі лише невеликому колу місцевих жителів. Мікротопоніми мають значну наукову цінність, завдяки їхній великій кількості, малій вивченості і добрій збереженості, а тому вони є мало зміненими за останній час [19, с.79].

Мікротопоніми – це найпростіший рівень географічних назв. Вони часто прив'язані до місцевих діалектів. Мікротопонім має властивість переростати у топонім, даючи йому свою назву.

Варто зазначити, що важливою особливістю мікротопонімів є, те що вони виникають в результаті стихійної народної творчості і не підлягають офіційному адміністративному впливу, саме тому вони зберегли маєткові, ритуальні та інші відтінки. Часто з їхньою допомогою можна простежити історію розвитку та освоєння певної місцевості.

Наприклад, *За могилою, За штрекою, Біля хреста* – це мікротопоніми, які вказують місце положення об'єкту до певних вже відомих орієнтирів; *Панське поле, Занівка* – присвійні, зв'язані з прізвищами та іменами колишніх та теперішніх власників. Окрім цього мікротопоніми можуть вказувати на поширення деревних порід та певні промислові промисли, які пов'язані з ними: *Букова гора, Дубівки, Липи*.

Виробниче походження мають мікротопоніми *Гумнище* – від гумно – місце чи приміщення, де відбувались обмолот, провіювання та просушка зерна; *Вітряк* – місцевість, де колись знаходився вітровий млин. Вони можуть допомогти, уточнити відношення деяких із них до певних історичних та військових цілей: *Рейтарська дорога*.

Збирання мікротопонімів на місцевості є невідкладним завданням ще й тому, що у зв'язку з колективізацією старі назви полів та урочищ були замінені номерами, ті, що існували раніше, забуваються. Тому у мешканців старшого покоління необхідно з'ясувати старі назви, їх походження і значення.

Перш ніж почати безпосереднє дослідження мікротопонімів с. Луки та його околиць варто з'ясувати історико-географічні передумови формування мікротопонімії даної території.

Історія поселення.

Теперішнє село Луки складається із двох колишніх сіл Конюшки-Семенівські та Загір'я. Розташоване воно на півночі Самбірського району на відстані 18 км від районного центру – м. Самбора та 58 км від обласного центру – м. Львова.

Перша згадка про хутір Заньво – теперішня місцевість Занівка датується 1349 р. у грамоті короля Казимира. Згідно цієї Грамоти, Король дарує своєму слугі Івану право на користування хутором [6, с.27]. Цей хутір розташовувався поблизу сучасного с. Луки і був ліквідований у післявоєнні роки.

Колишня назва с. Конюшки зазвичай застосовувалася для «конюших сіл», тобто населених пунктів, які виконували роль житла для пастухів, які служили та стерегли королівське стадо у заплаві Дністра та Стрв'яжу. Вони були широко поширеними у XIV – XV ст. на території від Медики (теперішня Польща) до м. Комарно.

Михайло Грушевський у своїй праці «Жерела до історії України-Руси» описує даний тип поселень так: «У тих селах люди звикли не відбувати ніякої панщини, ані давати ніяких податків, мали роботу коло королівського стада. Косили траву, збирали сіно і ніяких інших обов'язків не хотіли нести» [7, с.30].

Починаючи із 1533 р. село та прилеглі землі навколо нього перейшли у власність братам Конюшецьким, а у 1729 р. стало власністю Гутовського Феліціяна, який був на посаді ротмістра польських військ коронних. Далі вище зазначені території перейшли до Синявських, які були нащадками гетьмана польського, воєводи руського Миколи Синявського, графа Леліва. І у кінці XIX ст. останнім власником села став граф Левицький. Варто зазначити, що за часів володіння селом Синявських воно називалося Конюшки-Синявські. За часів Левицьких змінили назву на Конюшки-Семенівські [33, с.344]. У 1960 р. щоб не згадувати колишніх власників, назву знову змінили на Луки.

Загір'я – друга частина теперішнього села Луки. Ця назва типова для багатьох слов'янських сіл і пояснюється тим, що воно знаходиться за горбистою місцевістю південніше від основної на той час дорого стратегічного призначення – Рейтарської. Хоча точної дати заснування с. Загір'я немає, але відомо, що воно є набагато старшим за село Конюшки, оскільки його автохтонним/корінним населенням переважно були українці, тоді як населення Конюшків складало поляки. Крім того, в Загір'ї знаходилися церква, кладовище, яке тепер називають старим, попівство і школа.

Не дивлячись на це в обох селах жителі активно займалися господарством, а саме в Конюшках добували торф, був бровар, в якому варили горілу, вітряк і цегельня; у Загір'ї займалися виробництвом дахівки, працював молокоприймальний кооператив. Велася активна громадська робота: діяло спортивне товариство «Сокіл», українське товариство «Просвіта», а в Конюшках – організація польських жінок. В 1896р. в Конюшках було побудовано костел, а в 1932р. – церкву Преображення Господнього на межі Конюшок і Загір'я.

Географічні особливості

Село Луки розташоване у північній частині Самбірського району біля шосейної дороги Львів–Самбір–Ужгород та залізничного полотна Львів–Самбір–Турка–Ужгород. Поселення розміщується на лівій терасі ріки Стрв'яж. На заході воно межує із селами Острів і Чернихів, на півночі – Купновичі та Шептичі, на сході – Хлопчиці, на півдні – Гординя і Корналовичі, на південному заході –

Калинів і Пиняни. Посеред цього територіального простору із заходу на схід тече ріка Стрв'яж – ліва притока Дністра, який впадає за 10 км в районі села Долобова. На схід від села, на межі з Хлопчицями, лежить лісисте узгір'я, яке колись називали *Налісники*, з найвищою точкою, якого є гора – *Букова*, висотою 319 м. Загалом географічне положення досить сприятливе.

В геологічному відношенні село знаходиться в межах Передкарпатського прогину. В основі цієї території під ґрунтами лежать зім'яті у складки, розламані і зсунуті осадові породи, що знаходяться на значних глибинах. Вони утворилися в результаті того, що в палеогені, коли піднімалися Карпати, Передкарпаття було вкрите морем.

З даними відкладами пов'язані родовища кухонної та калійної солей. Калійні соці знайдено біля с. Блажева, поблизу Лук. Родовища газу знайдено у найближчих місцевостях, а саме Рудках, Пинянах, Садковичах, Залужанах, Майничих, Берегах, Ковиничах. Пошуки блакитного палива відбувалися і на Занівці, біля Лук. Значні накопичення торфу, який колись добувався у селі було знайдено і на Занівці поблизу с. Луки, у заплавах рік Дністра, Болозівки і Стрв'яжу. В селі добували гончарну глину, з якої виготовляли цеглу.

Село знаходиться на межі південної частини Сансько-Дністровської височини і Верхньодністровської рівнини, в межах Головного європейського вододілу.

Північніше села рельєф є розчленованим та має горбистий характер. Найвища точка місцевості – г. Букова, висота якої становить 319 м. Верхньодністровська рівнина займає лівий берег ріки Стрв'яж, а саме пониззя приток Дністра: Стрв'яжу, Струги, Болозівки та ін. Тут притаманний рівнинний рельєф. Абсолютні висоти 250–300 м. Пов'язана з Підбузькою та Крукеницькою поперечними депресіями.

Загалом рельєф навколишніх територій є сприятливим для розвитку сільського господарства, зокрема землеробства, будівництва житлових та інженерних споруд, господарських комунікацій і шляхів сполучення.

Вся Львівська область, в тому числі і село Луки, розташовується в зоні перехідного помірної клімату, який формується переважно під значним впливом Атлантичного океану. Переважають вологі та теплі західні вітри, які приносять сюди майже всі опади – 650-700 мм/рік. Погода є мінливою та досить швидко і часто змінюється. Зимом спостерігається сніговий покрив, який є не стійким, літом випадають рясні дощі. Максимум опадів припадає на літню пору року. Найбільш дощовий місяць – червень. Окрім впливу Атлантичного океану на клімат також впливають арктичні та помірно-континентальні повітряні маси, які приносять значні морози взимку і суху сонячну погоду у вересні та жовтні.

Найбільшою річкою, яка тече через село, є річка Стрв'яж – ліва притока Дністра I-го порядку. Вона бере початок на висоті 500 м в Низькогірних Бескидах, західніше станції Кросценко в Польщі. Пливе через Старосамбірський і Самбірський райони довжиною 94 км.

Лівою притокою Стривігору (Стрв'яжу) є потік Струга, витік якої починається на східній околиці с. Воютичі і тече у південно-східному напрямку. Струга являється дрібним струмком, який має ширину від одного до трьох метрів при глибині 0,5–1 м.

Річка Болозівка – ліва притока Стривігору, бере початок з-під Вовчої Дольної трьома джерелами під горою Радич з висоти 400 м. Вони з'єднуються у селі Болозів Старосамбірського району. Загальна довжина – 44 км, а площа басейну – 271 км². На західному краю села Болозівка впадає у Стривігор, ніби «поставивши велику крапку» у вигляді досить великого гребельного ставка прямокутної форми.

На північ від села протікає потік Сполучний, який є допливом ріки Вишенька і разом із нею впадає в р. Сян і Балтійське море. За часів Австро-Угорщини існував проект побудови каналу через село з метою сполучення басейнів рік Стривігору і Вишеньки.

На території Занівки колись знаходилося велике озеро, яке поступово заросло і перетворилося в болото. У 70-х рр. його осушили, і тепер тут є сінокоси на торфовищі. Тут же знаходиться стариця – відгалуження рукава Дністра – Дністрівка, яка колись впадала у Стривігор.

У межах села і навколо нього існує велика кількість ставків – 21, найбільший із них знаходиться в кінці Загір'я.

Ґрунти навколо села сформувалися на лесових намулистих і глинистих материнських породах. Тут поширені на півночі родючі темно-сірі опідзолені ґрунти та чорноземи опідзолені легко-суглинкові. У заплаві Стрв'яжу – дернові і лучно-болотні ґрунти, легко-суглинкові, торфувато-глеєві і торфовища. На території лісу – сірі лісові.

Різноманітність рельєфу і ґрунтового покриву, мікрокліматичних умов зумовили наявність на прилеглих територіях різних рослинних угруповань як природних, так і штучних. Сучасний природний рослинний покрив сильно змінений господарською діяльністю людини, так знищено дубовий ліс у місцевості *Дубівки*, де зараз знаходиться рілля.

У лісі, що розташований на північний схід від села, поширені листяні породи дерев: дуб, бук, граб, ясен, клен, осика, береза. В підліску розміщуються такі види як: терен, ожина, шипшина, бузина, калина, по берегах ріки – верболіз. Представниками лучної рослинності є: вівсюнець лучний, костриця лучна, королиця, лисохвост, тонконіг, стоколос безостий, осот, хвощ. З болотної рослинності – білоліз, осока, водяна сосонка, купавка, тростина, лепеха; з рослин водойм – купанка, тілоріз, ряска, очерет, стрілолист, лепешняк, рогоза. У межах території села знаходиться ареал поширення ендемічної низькорослої квіткової рослини – чорного тюльпана, який є занесеним до Червоної книги. Він росте вузькою смугою завширшки 30-40 км вздовж правого боку шосе Самбір – Львів від Лук до Калинова тільки в Самбірському районі.

Тваринний світ не є досить багатим. З риб водяться підуст, марена, головень, верховодка, пічкур, короп – сазан, бичок, в'юн, карась, ротань, окунь, щука. Із земноводних – тритони, жаби, ропухи, кумки, квакші; з плазунів – вужі і ящірки; з птахів – дика качка, крижень, черок, кулик, лелека, біла чапля, бекас, деркач, сова, крук, грак, ворона, галка, сорока, сойка, шпак, щиглик, жайворонок, ластівка, куріпка, перепел, горлиця, дикий голуб, канюк, яструб, сич, горобець, соловей, снігур, дятел, зозуля, пугач, мухоловка, синиця; з ссавців – білка, ховрах, хом'як,

миша, полівка, пацюк, горностай, ласка, тхір, лисиця, куниця, заєць, видра, дикий кабан, трапляються козулі. Тваринний світ як і рослинний потребує охорони [22, с.128].

Розглянувши історико-географічні передумови формування мікротопонімів, можна переходити до наступного етапу – власне самого дослідження мікротопонімів села Луки та його околиць.

Загалом при дослідженні вказаної території можна виділити три види топонімів, а саме *ороніми, гідроніми, ойконіми*.

Розглянемо детально кожен із видів та з'ясуємо значення певних топонімів.

Ороніми

Як відомо із пункту 2.1, ороніми – це назви форм рельєфу. Назви форм рельєфу та назви рік є найстійкішими та найдавнішими топонімами, які не піддаються датуванню. Також це відноситься і до окремих назв горбів, занижень, долин.

Зазвичай на формування топонімів впливають фізико-географічні умови, а також соціально-економічні особливості розвитку території, тому у даному дослідженні намагатимемося простежити ці зв'язки.

Із зазначено вище стає відомо, що найвища точка в межах досліджуваної території є *Букова гора*, яка знаходиться у лісі. У даному випадку її назва походить від характеру переважаючого букового рослинного угруповання. Вона служить улюбленим місцем відпочинку молоді села.

Дубівка – горбиста місцевість на заході від лісу. Раніше там ріс дубовий ліс, який у кінці XIX ст. викорчували через те, що дерева були старими, а деревина – цінною. Зараз там – поле.

На кукурудзі – місцевість, яка розташована на правому березі потоку Сполучного. Ця назва є сучасною, давнішої назви знайти не вдалося. Ця назва походить від того моменту, коли місцевий колгосп, котрий ще тоді існував, передав цю територію під городи для жителів села. В останній рік перед передачею цих земель тут збирали кукурудзу на силос.

Під липами – територія, розташована в південно-східній частині земель, прилеглих до села між дорогою на Гординю і старицею рукава Дністра – Дністрівкою. Назва походить від рослинного угруповання – лип, що росли вздовж дороги до хутора Сузанівка. Є граничною територією, котра відділяє землі села Луки від земель села Гордині. Ця територія вважається для мешканців села найбільш віддаленою.

Місцевість котра розташована зразу за забудовою в північно-центральної частині, яка належала до колишніх панських земель, в межах яких розміщується став отримала назву *За ставом* у зв'язку з тим, що була розташована за ним. На сьогоднішній час тут знаходиться рілля, яку використовують мешканці села.

Болоні – ця назва є місцевою діалектною назвою пасовищ, на яких мешканці села випасають власну велику рогату худобу. Дана місцевість розміщується на півдні села по правий берег ріки Стрв'яж, у її заплаві. Ця назва є зміненою. Вона пішла від назви оболонь, яка означає заплавні луки.

Кемпи – слово походить від німецького *Kamp* – палатка. На даному місці під час Першої світової війни розташовувалися військовий наметний табір Австро-Угорського війська. Вона знаходиться у південній частині села в межах *Болоні* за місцевістю під назвою *За Могилою*.

Стаї – місцевість, яка розташована між власне Луками та Змислами в улоговині, через яку протікає потік Сполучний, і розміщується на його правому березі. Раніше територія була багатою на земноводних, а також заболоченою. Там зграями злітали птахи на жирування пере відльотом у вирій.

Гавкове - ця назва змінена в процесі вжитку на Галкове. Територія розміщується на півночі села, на південь від *Дубівок*, що не далеко від лісу, на лівому березі потоку *Сполучного*. Назва цієї місцевості взяла початок від того, що коли орали землю туди злітали цілі зграї галок та ворон, через це, що поле продовжує і до сьогоднішнього часу бути родючим там є велика кількість личинок комах та черв'яків, які приваблюють птахів.

Під лісом – територія, яка розташована між лісом і дорогою з села Конюшки, яка з'єднувала його з *Рейтарською дорогою* і селом Шептичі. Назва вказує

розташування самої місцевості. На даний час цю територію називають ще Льониськом (подібно до того, як було названо *На кукурудзі*), через те, що ці землі були надані людям під городи колишнім колгоспом, де в останній рік перед передачею вирощували льон.

Вільшина – це невелика ділянка землі, яка розташована між *Конюшками*, лісом і *Сендзівкою* названа так через вільху - основне рослинне угруповання тут.

Окрім цього багато мікротопонімів села Луки прив'язуються до природних чи штучних гідрологічних об'єктів, яких є дуже багато у межах досліджуваної території. Слід виділити річки *Стривігор*, *Болозівку*, *Стругу* та велику кількість ставків.

За ставом – місцевість розташована в межах колишнього поля, яке належало пану і дійсно розміщувалося за ставом.

За Дністрівкою – місцевість, яка знаходиться на крайньому півдні нашої території, а саме на лівому березі стариці, яка називається *Дністрівка*. Вона активно використовується під рілля.

За Стругою – територія, яка знаходиться по лівий берег *Стрв'яжу* і поширюється по обидва береги *Струги*.

Нетеча – це невелика ділянка землі, яка розташовується на кінці села Загір'я, між двома селами Загір'я та Острів у долині р. Болозівки. Назва походить від того, що дана річка мала слабкий дренаж ґрунтових вод і стік, затримку річкових вод, тому після повеней вона залишалася на цій місцевості.

З точки зору фізико-географічних умов розглянуто всі назви об'єктів, тому слід розглянути мікротопоніми, які пов'язані з соціально-економічною діяльністю мешканців. Після дослідження виявилось, таких топонімів є більшість.

Гумниська – територія села, яка розташовується за *Рейтарською дорогою* на північному заході села. Назва походить від слова гумно, яке означає тік із будівлями господарського призначення, де сушили і провіювали врожай зернових культур. Зі слів старожилів, окрім гумна тут також розміщувалися декілька звичайних житлових будинків та корчма, що пояснюється популярністю та важливістю Рейтарської дороги, яка сполучала Рудки-Купновичі-Зарайське-

Береги-Самбір, на відміну від дороги Рудки-Самбір, яка постійно розмивалася під час повеней рік Стрв'яж і Дністра (на той час не були обваловані) і її постійно ладили і підсипали. Для багатьох мікротопонімів в різних куточках України назва *Гумнище, Гумно, Гумниська* є типовою.

Загуменьки – територія, яка теж прив'язувалась до слова *гумно*, і розташовувалась на заході Загір'я, де теж було гумно.

Ще одна назва місцевості, яка пов'язана із сільським господарством місцевих жителів, а саме вирощуванням зернових культур - *Вітряк*. Вона була розташована трохи північніше села неподалік від Рейтарської дороги, *Гумськ* та хутора Змисли. Там знаходився вітровий млин, розташування якого було при основній дорозі, яка була рівновіддаленою від Загір'я, Конюшок, Шептич та Купновичів. Окрім, цього територія знаходиться на підвищеннях, для яких притаманні протягом року переважаючі сильні західні вітри.

Під буровою – назва виникла в середині 70-х років ХХ століття, стара назва не збереглася. Тут колись були бурові вишки і відбувалися пошуки покладів природного газу, відповідно до цього і виникла така назва.

З іншою галуззю економіки, а саме промисловістю у селі пов'язано виробництво цегли для подальшого використання на будівництві. Цегельня була розміщена у Конюшках по виїзді із села у напрямку села Шептичі, а також там знаходився глиняний кар'єр. Вона працювала починаючи з початку 1900-х років аж до середини 70-х років, після чого служила місцевому колгоспу. Проте, коли з'явилися більш сучасні підприємства із виготовлення цегли, ця цегельня була ліквідована, та не зважаючи на це за даною місцевістю закріпилась назва – *Цегельня*.

Сад – місцевість, яка розташована на півдні Змислова, де раніше був знищений сад.

Сюдємка – територія, яка розташовується між *Гумнищами, Змислівським полем* і *Драганівкою*. Назва походить від, того площа складала сім польських моргів.

Драганівка – місцевість, розташована на північно-західному напрямку від хутора Змисли, а саме між ним і *Рейтарською дорогою*. Назва бере початок від слова «драгун», яке означає військовий вершник. Є згадка про те, що дана територія була віддана жителями *Змислова* для простою польських драгунів, які охороняли та слідували за Рейтарською дорогою.

За БАМом – ця назва місцевості є сучасною і розташовується майже у центрі всіх угідь села, за зерноочисним комплексом, який збудували на початку 80-х рр. минулого століття. Названий місцевими жителями БАМом через велику новобудову на території села.

Жолобина – територія, яка розташовується на півночі загір'я і займає поздовжню улоговину між двома горбами у вигляді жолоба. Раніше в цьому місці займалися випасом корів та коней, а також косінням сіна.

Гребля – місцевість на заході села, по правий берег каналу, який несе свої води у *потік Сполучний*. Швидше замість каналу там розміщувався потічок, який був перегороджений греблею, яка регулювала стік води і напування худоби, яку тут випасали. У майбутньому через меліоративні роботи її зруйнували.

Померки – частина поля на заході с. Загір'я, яке займало незначну площу. Воно було розділено між великою кількістю власників, що призводило до постійних суперечок між ними за межі, що і стало причиною постійних перемірок ділянки.

Окопська – місцевість за селом, яка була виділена для поховання померлих свійських тварин. Є дві такі місцевості. Одна розташовується під лісом на північ від с. Загір'я, інша – в Загір'ї північно-західніше *Жолобини*.

Долиньки – це невеликі ділянки сінокосів, які були розділеними між місцевими жителями. Вони розташовувались північніше греблі.

Кадуб – територія, яка розташовується за Загір'ям. Назва даної території походить від дерев'яного колодязя в якому була дуже чиста вода, який розташовувався там і з якого пізніше побудували насосну станцію, призначенням якої було забезпечення худоби на фермах питною водою.

Холерний цвинтар – місцевість, яка розташовувалась на півночі від Конюшок за Цегельною під лісом. Назва бере початок від того, що там було захоронення місцевих жителів, які померли від спалаху холери, яка відбувалася всередині XIX століття.

Новина – це землі запасу, які протягом довгого часу стояли облогом і слугували місцем випасу колгоспної худоби, або ж як сінокіс, який забезпечить цю худобу кормовою базою. Розташовуються за Конюшками в північній частині.

Під городами – це ділянки городів, які розміщуються на південь від с. Загір'я, а саме між річкою Болозівкою та Стругою і між дорогою Конюшки-Острів.

Біля табору – територія, яка розташовується по правий бік дороги Конюшки – залізнична станція Луки і займає лівий берег річки Дністровка. Дана назва є сучасною та виникла за існування колгоспу, оскільки там діяв літній табір, в якому випасалася і утримувалася колгоспна худоба від весни до зими.

За горбатим мостом – це територія, яка використовується для пасовищ і сіножатей, що розміщуються за центральним осушувальним каналом по ліву сторону шосе Львів – Самбір. Через канал на шосе побудовано міст, який жителі назвали горбатим. У сьогоднішні проїжджаючи даний міст, водії змушені пригальмовувати.

Корчунок – територія, що розташовується на правому березі річки Стрв'яж і була вкрита густими чагарниками, які склалися із верб та верболозу. Їх було очищено та окультурено на початку XX століття.

Під штрикою – місцевість, яку займали сінокоси за Корчунком, південно-східніше села під залізничним полотном Львів-Самбір. *Штриками* – колись називали залізницю.

За гостинцем – так називається пасовище, яке жителі Конюшок використовують для випасання худоби. Воно розміщується на південному сході за селом Конюшки. Гостинцем називали битий шлях, або ж добру дорогу, яка з'єднувала важливі населені пункти.

Часто зустрічаються мікротопонімічні назви, які пов'язані з могилами та місцями поховань. Цей мікротопонім Могила є розповсюдженим по всій території України, наприклад: Гейманова могила, Могила Мечетна, Товста могила.

У межах досліджуваної території теж зустрічаються такі назви. На південь від *Болоні* розташована територія, яку називають *За могилою*. Зі слів мешканців села тут у роки Першої світової війни між російською та австро-угорською арміями проходила лінія фронту. Там відбувалися запеклі бої, що стало причиною великих втрат особового складу і десь у межах даної території знаходиться братська могила.

Вили – територія на самому півдні земель, які входять до складу села і розміщуються на межі із с. Корналовичі. Ця назва пішла від того, що її вигляд нагадував вили – предмет сільськогосподарського вжитку.

На досліджуваній території зустрічаються ороніми, які показують на їх приналежність до когось. Вони можуть брати початок як від власних назв, прізвищ, так і прізвиस्क.

Шептицьке – поле, займає найдальшу, північну частину села, яке придбали у жителів села Шептичі, люди які повернулися із трудової міграції. Схожа ситуація із назвою *Купнівського поля*, розташованого північно-західніше села Загір'я, та сінокосу, який назвали *Корналівським* (південь села).

Болоні в свою чергу поділялися на клітки: *Конюшецьке*, *Загорецьке*, *Кривулянське* – де жителі досі випасають свою худобу.

Коропузьке – так називається сінокіс, який розміщується по ліву сторону дороги Львів-Самбір За горбатим мостом. Назва пішла від того, що дана територія здавалася певний час в оренду жителям села Коропуж для заготівлі сіна.

Панська долина – розміщується східніше від території *Під липами*. Долина швидше належала пану, те саме стосується і *Панського поля*, де зараз розташовані колишні ферми, які належали колгоспну.

Сендзівка – місцевість при в'їзді в село Луки з дороги Львів – Самбір. Ця територія колись була у власності повітовому судді, який мешкав у м. Рудки. Зараз забудована житловими будинками.

Гідроніми

У пункті 2.1 вказано, що гідроніми – це географічні назви водойм. У дослідженні даного виду топонімів поєднуються декілька таких методів, як мовознавчий, географічний, народознавчий. Це робить їх одними із найскладніших у розкритті пояснення назв.

На досліджуваній території до найдавніших гідронімів, які мають індоєвропейське походження відносять:

Дністер – походить від дон, дна, дана, що означає вода чи річка + стер – південний. *Стрий, Стрв'яж, Струга* починаються із **стр**, що означає швидка. У словах *бистр, струя, стрибати, стріла* зустрічається корінь **стр**, а також в імені *Стрибога* – давньослов'янський бог вітру. Дане пояснення зачіпає також і старицю – рукав Дністра – *Дністрівку*.

Спільний корінь **стр** є також у двох рік нашої місцевості – *Стрв'яжу і Струги*.

Вище розглянуто походження назв від скіфсько-сарматського **стр**. Але існує ще декілька версій походження назв: назву виводять від давньоіллірійської форми **struingos, strum-gos**, яке перейшло до слов'ян, як **stru, struja** в розумінні струмінь, текуча вода. В.П. Петров вважає, що раніше всі ріки Придністров'я з коренем **стр** називалися Стриями, що означає «вода» [10, с.249].

Але й в теперішній назві можна простежити дилему. Досліджуванні території у різний час входили у склад Галицько-Волинського князівства, Речі Посполитої та Росії. При Галицько-Волинському князівстві траплялась назва Устріж, Стерев'яж, Речі Посполитої та Польщі – Стрв'яж, Росії – Стривігор. Деякі дослідники вважають, що насправді назва річки мала б звучати як Терев'яж, яка походить з готської форми – Тервінгія. Tervingi (Тервінги) – західні готи, а в Галичині жителі надбужанської сторони. Приставне **с** вказує на спосіб, в який люд старається осмислити незрозумілі для себе слова [7, с.307]. На території Польщі на березі потоку Стрв'яжик розташовується однойменний населений пункт, в Україні ж – села Стрява, Старжава, назви яких пов'язують ймовірніше за все з гідронімом Стрв'яж.

Схоже пояснення спостерігається в етимології притоки Стрв'яжу, а саме річки Струги, яка впадає у неї з лівобережжя.

Болозівка - інша ліва притока Стривігора. Вона бере початок з-під Вовчої Дольної у Польщі трьома джерелами, які з'єднуються в один у селі Болозів. У Стрв'яж впадає на заході с.Луки. Відповідно назва села бере початок або від кореня **бол** – болото, річка, яка протікає болотистою місцевістю, або ж від **Полоз**, **Полазник**, **Полаз**, що трактується як «мандрівник».

Назви поселень

У пункті 2.1 вказано, що назви поселень називають ойконімами. Це можуть бути назви міст, хуторів, селищ, сіл. Зазвичай даний клас топонімів є молодшим і менш стійким у порівнянні із гідронімами чи омонімами. Часто назви населених пунктів беруть початок від гідронімів. Ойконіми є важливими, адже саме з ними пов'язане господарське, політичне чи культурне життя мешканців.

Багато ойконімів пов'язують із іменами, прізвищами чи прізвиськами, тобто їх можна назвати антропонімами.

Конюшки – назва села походить від коней, а саме конюшень, які там знаходилися.

Загір'я – отримало таку назву завдяки орографічним особливостям території на якій розміщується.

Кривуля – частина, яка розташована між селами Загір'я та Луки, названа через те, що дороги вздовж яких вона розташовується у вигляді петель.

Хутір *Змисли* – розташований північніше села. Назва є пов'язаною із господарською діяльністю. Там розміщувалося з десяток господарських та житлових будівель. Існував лише до 70-х років минулого століття. Коли був колгосп люди там займалися овочівництвом, ягідництвом, садівництвом, а також там розміщувалась колгоспна пасіка. Назва хутору бере початок від мисливських промислів. Ними переважно займались польські пани і шляхта, яка жила в селі. Після того як закінчувалося полювання вони направлялися на хутір для того аби відігрітися та поїсти дичини, яку вполювали. Ночували ж там гості чи мисливці, які

були запрошені. У межах хутору також виділяли окремі території такі, як *Драганівка, Сюдемка, Сад*.

Зведену таблицю топонімів подано у *Додатку Б*.

Отже, з проведеного дослідження ми чітко бачимо поєднання різних чинників, які впливають на формування топонімів місцевості.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИКА ЗАСТОСУВАННЯ ТОПОНІМІВ В НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ

3.1. Методичні прийоми використання топонімічного матеріалу

У педагогіці для кращого освоєння учнями матеріалу вчителі користуються різноманітними методами та прийомами навчання.

Метод навчання – це особлива форма організації навчального процесу і подачі матеріалу. Метод варто відрізнити від прийому. **Прийом навчання** – це прийомів і технік певного типу вже визначається як **методика викладання** [27].

Чим більше залучати методів в освітній процес, тим ефективнішим він буде. Розглянемо методи та прийоми за допомогою яких можна використовувати топонімічний матеріал на уроках географії (рис. 3.8).

Рис. 3.8. Методи викладу топонімічних знань (укладено автором)

Усі методи поділяються на *загальні* та *спеціальні*. Перші можуть використовуватися до вивчення будь-якого предмета, тоді як другі – вузькопрофільні та застосовуються до вивчення окремих предметів. При

викладанні топонімічного матеріалу в рамках предмету «Географія», або ж окремого курсу можна застосовувати як загальні методи, так і методи які зустрічаються лише при вивченні географії.

Відповідно іншої класифікації їх поділяють на *дослідницький метод*, який полягає у самостійній роботі учнів при, якій вони активно засвоюватимуть знання та *метод готових знань* – учні слухають подану вчителем інформацію та запам'ятовують. Застосування методу готових знань, на початку вивчення топонімічного матеріалу дасть учням розуміння загальних термінів, принципів топоніміки, оскільки вони вперше зустрічаються з даною наукою. Коли ж учні наберуться достатньо знань для повного розуміння то можуть самостійно досліджувати певні теми топоніміки та проводити власні дослідження.

Існує розгалужена класифікація методів за особливостями навчально-пізнавальної діяльності, якою займаються учні:

- пояснювально-репродуктивний;
- репродуктивний;
- проблемного виконання;
- частково-пошуковий або ж евристичний;
- дослідницький.

Від походження інформації їх класифікують на: *словесні, наочні, практичні*. Усі ці три методи також влучно підходять для впровадження та викладання топонімічного матеріалу. Розглянемо детальніше суть кожного з даних методів.

Словесні методи передбачають те, що вся інформація від вчителя до учнів буде передаватися словами (вчитель розповідає, тоді як учні слухають).

Словесні методи можна поділити на такі: *бесіда, пояснення, розповідь, інструктаж*.

Бесіда полягає у тому, що виклад матеріалу відбувається через діалог, коли вчитель вдало ставить запитання, спонукаючи учнів згадати вивчене та відповісти, або ж знайти відповідь у певних джерелах. Тобто він реалізується за допомогою

вміло поставлених запитань та відповідей на них. Даний метод не менш ефективний при викладанні топонімічного матеріалу.

Суть *пояснення* полягає у вербальному тлумаченні певних явищ, процесів, термінів, понять. Головне завдання цього методу показати учням причинно-наслідкові зв'язки між певними діями. При вивченні топонімів учні зможуть простежити самотійно, яка причина полягає у тому, що певний об'єкт чи місцевість названо саме так, а це робить навчання набагато ефективнішим.

Розповідь полягає у емоційному, динамічному та образному викладі певного матеріалу. Головна її особливість полягає у відсутності питань як з боку вчителя, так і з боку учнів. Саме через розповідь учні дізнаються основні поняття топоніміки та методи дослідження топонімів.

Інструктаж є короткою, чіткою вказівкою стосовно виконання певних дій. Власне підходить тоді, коли учні готові зайнятися власним дослідженням. Вчитель може дати *вступний інструктаж*, тобто ознайомити із чіткими вказівками стосовно певних моментів роботи на початку дослідження. Коли в учнів виникатимуть питання чи проблеми можна використати поточний інструктаж, який дасть додаткові відомості та пояснення стосовно роботи. І на фінальному етапі дослідження проводиться *заключний інструктаж*, який пояснює моменти стосовно виступу, захисту, представлення та оцінювання робіт. Даний метод підходить для топонімічних досліджень, якими займатимуться учні.

Наочні методи є не менш важливими при вивченні топонімічного матеріалу. Їх можна поділити на три види, а саме *метод ілюстрування, демонстрування та самотійного спостереження*.

Метод ілюстрування полягає у додаванні ілюстрацій у теоретичний матеріал різних, схем, карт, фотографій. Саме за допомогою схем учні зможуть систематизувати певний топонімічний матеріал.

Метод демонстрування поділяють на демонстрування натуральних об'єктів, демонстрування зображувальних засобів та схематичних засобів. Враховуючи, що деякі топоніми отримали назву через певні об'єкти чи особливості місцевості, то доцільно буде використовувати зображення, які б відображали їх.

Схематичні засоби включають: карти різного призначення, малюнки, графіки тощо. При вивченні топонімів важливе значення мають карти, адже за їх допомогою учні можуть простежити особливості розташування топоніма, або ж його зміни у часі.

Самостійне спостереження полягає у безпосередньому ознайомленні та сприйнятті органами зору явищ дійсності. Як вже згадувалося певні особливості місцевості, які пов'язані з назвою географічного об'єкта учні можуть побачити не лише на фото, а безпосередньо побувавши на цій місцевості.

Для самостійного пізнання дійсності, формування певних вмінь та навичок, а також поглиблення знань використовують *практичні методи навчання*. До даних методів належать: *дослідні роботи, графічні роботи, практичні роботи, лабораторні роботи, різноманітні вправи*.

Для викладання топонімічного матеріалу можна використати усі перелічені методи, окрім лабораторних робіт.

Вправи дозволяють учням через повторення дій сформувати певні навички та вміння. При виконанні певних вправ чи завдань топонімічного спрямування учні зможуть ефективніше запам'ятати матеріал та засвоїти знання.

Практичні роботи допоможуть застосувати набуті учнями знання в ситуаціях, які є максимально наближеними до життя. Даний метод також підходить для викладання топонімічного матеріалу, адже учні повинні вміти використовувати свої знання не лише теоретично, але й у різних ситуаціях, які траплятимуться протягом життя.

Графічні роботи полягають у зображенні певних знань графічним способом у вигляді карт, різних діаграм, ілюстраціях тощо. З допомогою даного методу учні можуть вивчати просторове розміщення топонімів і відображати їх на контурних картах, або ж у вигляді схем чи картографічних зображень.

Дослідні роботи передбачають більш самостійну роботу учнів, де вчитель виступає координатором їх діяльності. Він полягає у виконанні проєктів чи пошукових завдань. Цей метод доречно використовувати при дослідженнях

топонімів певної місцевості, що дозволить учням на самостійному рівні використати набуті знання та дізнатися щось нове.

Від мети методи поділяються на: *метод формування вмінь і навичок, закріплення знань, навичок та умінь, метод перевірки і оцінювання умінь, знань та навичок, метод здобуття нових знань*. Всі ці методи чудово інтегруються в топонімічну складову географії, або ж окремого курсу викладання топографії [12].

Окрім, вищезазначених методів доцільно виділити *інтерактивні та інноваційні методи навчання*.

Інтерактивні методи - форма навчання, у процесі якого учні і вчитель перебувають у режимі бесіди, діалогу між собою [25, 26]. Це можна відобразити двома ланцюгами: вчитель – учень, учень – учень. Особливістю методу є те, що при ньому і вчитель і учень є рівноправними і передбачає домінування однієї думки над іншою, що вчить учнів бути демократичними, спілкуватися з іншими, приймати обдумані рішення та критично мислити.

Інтерактивні методи орієнтуються на ширшу взаємодію не лише взаємодію між вчителем і учнем, але й одне з одним. Вчитель виступає в ролі куратора діяльності для досягнення поставлених цілей.

Цей метод безпосередньо можна використовувати при викладанні топографічного матеріалу.

Інноваційні технології в освіті – це використання передових технологій у класі, відстеження актуальних тенденцій у галузі освіти, застосування сучасних методів викладання та навчання [14].

Шестопалюк О. у своїй роботі «Інноваційні моделі навчання в діяльності вищих навчальних закладів» подає перелік видів інноваційного навчання, а саме контекстне навчання, імітаційне навчання, проблемне навчання, модульне навчання, повне засвоєння знань, дистанційне навчання [30]. Всі ці методи безпосередньо можна застосувати при поданні учням топонімічного матеріалу, що зробить освітній процес більш захопливим та пізнавальним.

Можна сказати, що всі наведені вище методи можна безпосередньо використовувати для факультативної діяльності як конкретного топонімічного

спрямування, так і для запровадження краєзнавчих факультативів з вивченням топонімів.

Отже, методи та прийоми використання топонімічного матеріалу під час уроків географії дозволяють вчителю не просто передати інформацію, а зроби процес пізнання більш цікавим та творчим. Перелічені методи дозволяють розвивати в учнів ряд навичок та умінь, а також бачити зв'язок між людиною та природою. Використання наведених методів потребує підготовки вчителя, проте як результат це підвищить якість топографічного матеріалу, а також зацікавить учнів до предмету вивчення.

3.2. Дидактичні матеріали та навчальні завдання з використанням топонімів

При вивченні топонімічного матеріалу варто застосовувати навчальні завдання та різноманітні дидактичні матеріали, які є цінним інструментом, який робить уроки більш змістовними, практичними та інтерактивними.

Дидактичні матеріали – це засоби та ресурси, які створені з метою полегшення освітнього процесу та розвитку. Вони є невід'ємною складовою навчання та складаються з різних матеріалів головна мета яких зробити процес пізнання і засвоєння знань більш активним та ефективним [9].

В залежності від методі взаємодії та способу використання в освітньому процесі усі дидактичні окрім суто предметних поділяють також на:

- текстові матеріали: навчальні посібники, підручники, статті (у письмовому форматі);
- візуальні матеріали: зображення, графічні зображення, схеми, діаграми, відеоматеріали, фотоматеріали;
- аудіо матеріали: музика, звукові ефекти, аудіо книги тощо;
- інтерактивні матеріали: віртуальні лабораторії, електронні підручники, інтерактивні вправи (рис. 3.9) [9].

Дидактичні матеріали допомагають учням структурувати та систематизувати отримані знання та полегшують сприйняття інформації.

Розглянемо дидактичні матеріали, які можна використовувати при вивченні топонімів.

Рис.3.9. Види дидактичних матеріалів (укладено автором)

Варто активно застосовувати *наочні дидактичні матеріали*, адже вони допомагають візуалізувати певні процеси чи явища. Таким чином учні зможуть з їхньою допомогою легше зрозуміти певні закономірності. Безпосередньо при вивченні топоніміки можна використовувати карти різних типів, схеми на яких зображено класифікацію топонімів (або ж таблиці), різноманітні ілюстративні плакати.

Не менш ефективними будуть різноманітні *роздаткові матеріали*, які призначені як для індивідуальної так і для роботи у групах. Це можуть бути свого роду картки із завданнями, робочі аркуші, текстова інформація для аналізу топонімів.

Навчальне завдання - вид педагогічних завдань, які застосовують для активізації процесу навчання, засвоєння вивченого матеріалу, вироблення умінь і навичок, а також саморозвитку, самонавчання учнів/студентів [24].

Розглянемо види завдань, які було б доцільно використовувати для вивчення топонімів.

Перший вид – це *аналітичні завдання*, які спрямовані на дослідження значення, контексту та походження топонімів певної місцевості. Виконуючи такі завдання учні аналізують назви, для того щоб визначити їх зв'язок із природними умовами, історичними подіями чи соціально-економічними та культурними особливостями місцевості. Окрім, цього таке завдання може пропонувати учням класифікацію топонімів за різними ознаками.

Цінність таких завдань полягає у тому, що в учнів розвивається критичне мислення, а також вміння працювати із інформацією та встановлення причинно-наслідкових зв'язків.

Прикладом такого завдання може бути: «Проаналізуйте походження назв міст Київ, Львів, Ужгород. Визначте, які історичні чи природні чинники вплинули на їх формування?».

При застосування аналітичних завдань можна надати учням наступні дидактичні матеріали: текстові джерела, підручники, роздатковий матеріал, відеоматеріали тощо.

Наступний вид – *картографічні завдання*. Вони передбачають роботу з різними типами карт, що безпосередньо є основою формування в учнів просторового мислення. Учні за допомогою карт зможуть визначати розташування топонімів. Окрім цього вони можуть створити власні картосхеми, які відобразатимуть певну топонімічну інформацію.

Цінність таких завдань полягає у розвитку навичок орієнтування в просторі, а також у формуванні вмінь аналізу картографічних джерел та систематизації знань.

Під час використання картографічних завдань вчитель, може використовувати наступні дидактичні матеріали: різні карти, роздаткові матеріали, інтерактивні платформи тощо.

Ще один вид завдань, який залучить дітей до активної та цікавої взаємодії з топонімами через елементи гри, змагання це – *ігрові завдання*. Цей вид завдань можуть полягати у розгадуванні ребусів, головоломок, участь у квестах тощо.

Цінність ігрових завдань передбачає розвиток самостійності, креативності, творчості.

Міждисциплінарні завдання дозволяють вивчати топоніми в інтеграції географії з іншими науками, наприклад історією, мовознавством. Ці завдання передбачають, що учні комплексно вивчатимуть певну назву.

Цінністю таких завдань перш за все є формування цілісного бачення світу, що формує системне та критичне мислення.

Одним із ключових типів завдань є – *проектні завдання*. Ці завдання вважаються одними із найефективніших, оскільки учні самостійно досліджують назви, використовують їх на практиці та представляють власні результати. Такі завдання передбачають як індивідуальну, так і групову форми роботи.

Проекти містять у собі міждисциплінарність, дослідницький аспект, елементи тематичної спрямованості, творчий підхід.

Міждисциплінарність полягає у тому, що проекти часто географію поєднують з іншими дисциплінами, наприклад досліджуючи певну назву, аналізуємо історичні причини (історія), або утворення слова (мовознавство, лінгвістика). Дослідницький аспект проявляється у наступному – учні самостійно шукають інформацію стосовно певної назви, використовуючи різні джерела інформації та аналізують її, роблячи власні висновки. Тематичний спрямованість полягає у тому, що часто завдання можна сфокусувати лише на топонімах певної території, наприклад виділивши їх лише за типом утворення (зв'язок із господарською діяльністю чи орографією місцевості тощо). Творчий підхід – його можна простежити при демонстрації результатів проекту. Учні по різному представляють власні дослідження, оформлюючи їх творчо та креативно.

Цінність проектних завдань полягає у тому, що учні вчаться самостійно працювати з різноманітними джерелами інформації, проводити аналіз та формулювати власні висновки; розвивають та формують почуття відповідальності та вміння планувати власний час.

Практичні роботи полягають у практичному застосуванні отриманих знань. У контексті вивчення топонімічної інформації учні на уроках географії можуть їх

виконувати, наприклад проаналізувати топонімікон певної території або ж скласти таблицю топонімів із поясненнями їх походження. Цей вид передбачає як індивідуальну, так і групові форми роботи.

Цінністю даного виду завдань є розвиток теоретичних та практичних знань та вмінь учнів, формування вміння роботи з інформацією та її джерелами.

Вчитель може запропонувати учням наступні дидактичні матеріали: цифрові ресурси, як онлайн-карти, геоінформаційні системи, контурні карти, текстові джерела, роздаткові матеріали.

Географічні диктанти , забезпечують швидке відтворення знань учнів в усній чи письмовій формі. Воно може передбачати написання назв топонімів за певними критеріями, або ж пояснення назв їх походження, чи просто запитання, які пов'язані з топонімічною інформацією. Цей вид сприяє формуванню в учнів вміння швидкого систематизування інформації.

Цінність географічних диктантів полягає в закріпленні знань, розвитку та формуванні вміння працювати в умовах обмеженого часу, швидкості мислення. Цей вид також дає можливість оцінити на рівень засвоєння інформації в учнів.

Для того аби успішно вивчати топографічний матеріал з учнями вищезазначеними методами варто адаптувати завдання до віку та рівня розвитку та знань учнів, починаючи від простого і рухаючись до складного. Для того, щоб заохочувати учнів використовувати не лише традиційні чи цифрові ресурси, але й інтерактивні.

Отже, дидактичні матеріали та навчальні завдання є ефективними елементами запровадження та викладання топонімічного матеріалу. Усі перелічені види сприяють розвитку ряду вмінь, навичок та компетентностей в учнів, в тому числі критичного мислення, самостійності, креативності, просторової уяви. Використання різних видів дидактичних матеріалів, відповідно до віку та рівня знань учнів, робить навчання більш результативним, інтерактивним та цікавим.

3.3. Впровадження інтерактивних форм роботи з учнями при вивченні топонімів

Як зазначалося у пункті 3.1 *інтерактивні методи* - форма навчання, у процесі якого учні і вчитель перебувають у режимі бесіди, діалогу між собою [25].

Вже певний час науковці підтвердили ефективність та значущість інтерактивного методу навчання в тому числі й інтерактивних форм, адже вони набагато ефективніше допомагають формувати в учнів нові знання, навички, вміння, а також набувати певні компетентності.

Дані форми дають змогу учням: навчитися слухати інших, а також поважати їх думку; аналізувати інформацію; вчитися будувати стосунки в групах, а також вирішувати проблеми, які можуть виникати; навчитися висловлювати та формулювати власну думку, доводити її та дискутувати; моделювати різні ситуації.

У 1980-х роках було проведено низку досліджень Національним тренінговим центром у США, штат Меріленд. Вони показали, що інтерактивне навчання дозволяє збільшити відсоток засвоєної інформації, оскільки впливає на почуття та волю учня, а не лише на свідомість [25].

В інтерактивному навчанні виділяють певні принципи (рис. 3.10).

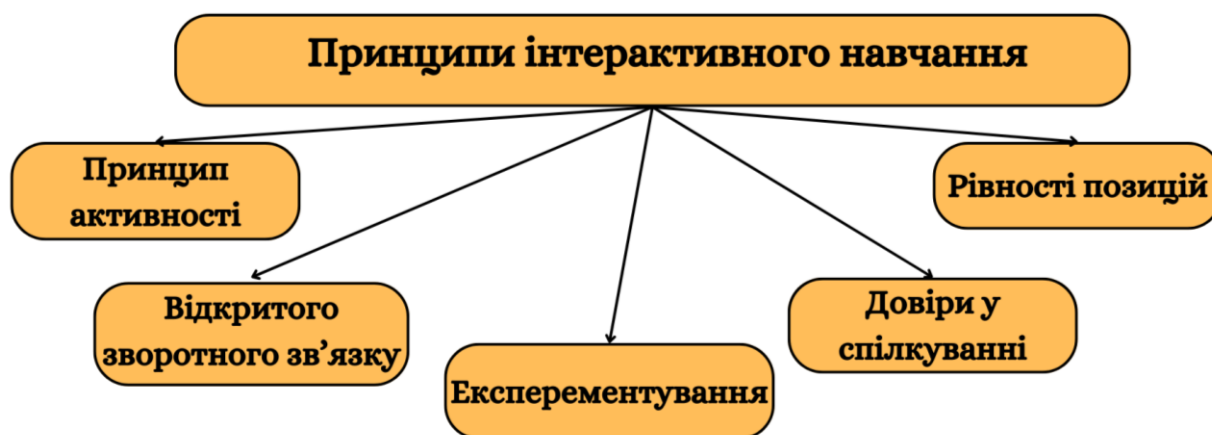

Рис. 3.10. Принципи інтерактивного навчання (укладено автором)

Принцип активності полягає у тому, що кожен учень має брати активну участь у процесі навчання та спілкування та активно взаємодіяти з іншими.

Принцип відкритого зворотного зв'язку – створення можливості для висловлювання учнями думок, ідей, заперечень, які стосуються поставленого завдання.

Принцип експериментування – створення умов для пошуку нових шляхів, способів вирішення поставлених завдань.

Принцип довіри у спілкуванні – зазвичай використовується у груповій роботі, наприклад учні та вчитель сідають у круг обличчями один до одного, для того щоб створити комфортну та довірливу атмосферу в якій їм буде добре працювати.

Принцип рівності позицій – полягає у не нав'язливості власної позиції зі сторони вчителя учням, тобто при роботі всі рівні і думка кожного важлива. Також кожен учень може взяти на себе роль лідера.

Виділяють такі основні методи інтерактивного навчання: відпрацювання навичок, робота в групах, інтерактивні презентації, дискусії, мозковий штурм, рольові ігри, аналіз історій чи ситуацій (рис. 3.11.).

Відпрацювання навичок першим кроком має забезпечити докладне пояснення суті навички, а також навести ситуації в яким учні можуть її використати. Після ознайомлення та наочного показу навички потрібно забезпечити її відпрацювання (в парах, групах, трійках). Учасники обговорюють слабкі та сильні сторони після опанування навичкою, та для закріплення інформації можна дати учням завдання.

Учням можна запропонувати історичні тексти у яких зустрічаються топоніми та завдання, яке б полягало у відпрацюванні навичок аналізу; запропонувати учням самостійно класифікувати топоніми; чи розвинути навчки побудови картосхем, які б відображали просторове поширення топонімів.

Робота в групах полягає у проведенні дискусій та оговореннях як цілим класом, так і в групах. Обговорення в групах сприяє більшій активності учнів, тоді як дискусія стимулює обмін думками, краще розуміння своїх однолітків та їх позицій. Робота в групах розвиває в учнів навички толерантності, впевненості, співпраці.

За допомогою цього методу можна розділити учнів по групах та запропонувати дослідити топоніми по регіонах України.

Мозковий штурм - метод опитування, за якого приймаються будь-які відповіді учасників щодо обговорюваної теми [25]. На початку учні активно пропонують ідеї. Головне завдання – запропонувати якомога більше. Вчителю чи учням забороняється оцінювати ідеї. Пізніше їх оцінюють та відбирають за рівнем значущості, ділять на групи.

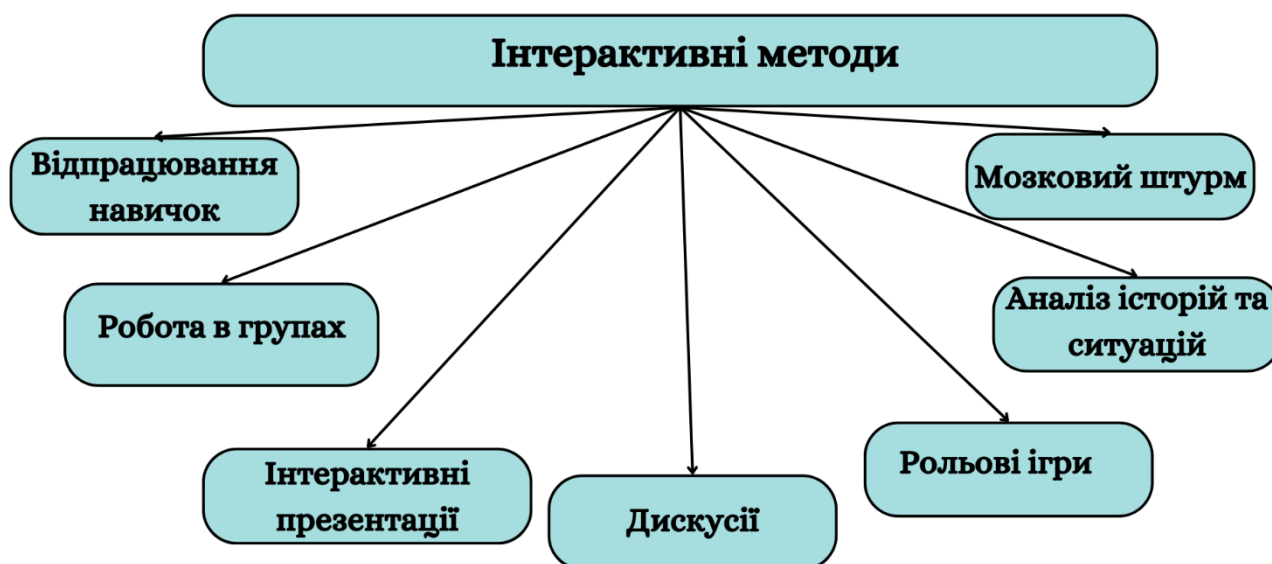

Рис. 3.11. Інтерактивні методи (укладено автором)

Перевага цього методу полягає в тому, що за короткий час можна зібрати велику кількість різних ідей чи думок; сприяє активізації креативності та творчості учнів; допомагає залучати всіх учнів до роботи.

Можна запропонувати учням назвати певні асоціації, які виникають у них з певним топонімом.

Рольова гра - неформальна постановка, у процесі якої учасники без попередньої підготовки розігрують сценки або ситуації. Вони уявляють себе вигаданими персонажами, які моделюють реальні життєві історії та ситуації [25].

Цей метод є ефективним в апробації нових моделей поведінки. Він дає можливість сформулювати уявлення учнів про те, як розв'язати певну проблему в реальному житті, краще зрозуміти почуття уявного персонажа та розвинути співпереживання. Не менш важливий та ефективний він у практичному відпрацюванні навичок у випадках наближених до реальності.

Наприклад, учні грають ролі членів ради, які вирішують, якими топонімами назвати нові вулиць міста, аргументуючи вибір на основі історичних, географічних чи культурних чинників.

Аналіз історій та ситуацій - докладний розбір реальної або вигаданої історії, в якій описано, що сталося в житті конкретної людини, групи людей, родини, школи чи громади [25].

Даний метод дає змогу учням аналізувати та обговорювати ситуації, з реального життя.

Наприклад, учні досліджують реальну проблему (наприклад, перейменування Кіровограда на Кропивницький) і обговорюють, які фактори вплинули на це рішення.

Окрім вищезазначених методів можна *запроваджувати інтерактивні ігри та квести*. Це не менш ефективний спосіб залучити учнів до вивчення топонімів. Дані методи сприяють розвитку навичок логічного мислення, креативності та командної роботи. Під час уроку можна використовувати різні ребуси, кросворди, головоломки, вікторини. Їх можна проводити як офлайн так і онлайн (Quizizz (рис.3.12), Kahoot! (рис.3.13), Wordwall (рис.3.14)).

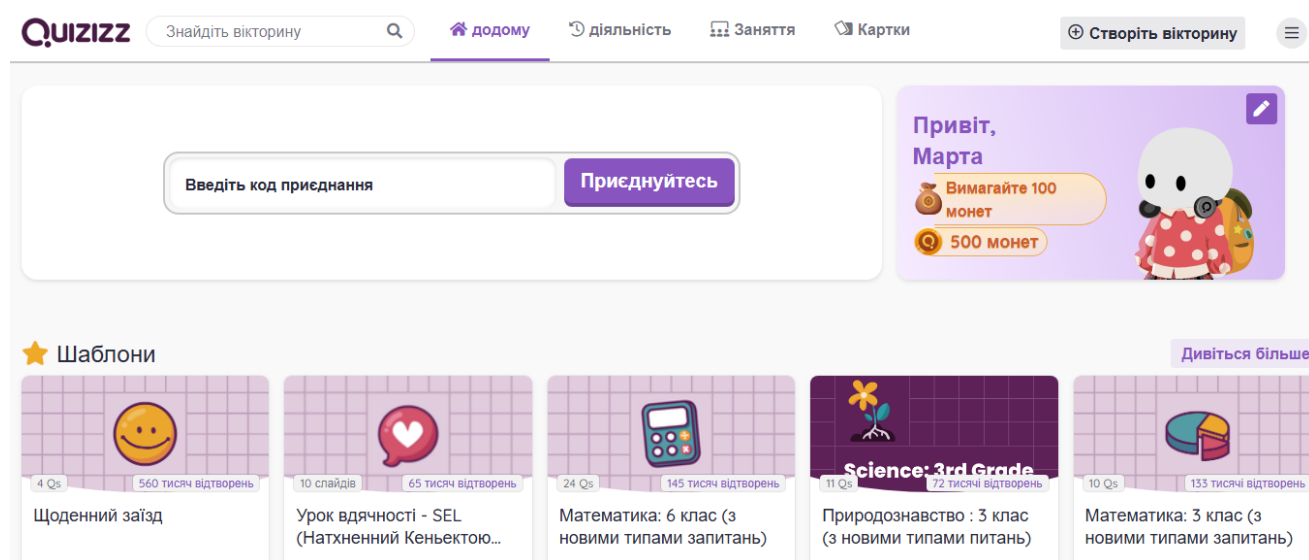

Рис.3.12. Платформа Quizizz

Рис. 3.13. Платформа Kahoot!

Рис. 3.14. Платформа Wordwall

Отже, впровадження інтерактивних форм роботи при вивченні топонімів робить навчальний процес більш ефективнішим, роблячи його цікавим, практичним і сучасним. Ці методи дозволяють учням не тільки засвоїти топонімічні знання, але й розвинути широкий спектр компетентностей таких як критичне мислення, просторову уяву, цифрову грамотність, комунікативність, дослідницькі та творчі навички.

РОЗДІЛ 4. РОЗРОБКА ФАКУЛЬТАТИВНОГО КУРСУ З ТОПОНІМІКИ

4.1. Проєкт факультативного курсу топонімічного спрямування

Назва: «Топоніміка: географія назв України»

Пояснювальна записка

Топоніміка є міждисциплінарною наукою, яка займається вивченням географічних назв, їхнього походження, значення, зміни протягом часу. Вивчення топонімів є важливим перш за все для розуміння географічних, історичних, культурних і мовних процесів, які формували ідентичність народу. Вивчення топонімів дозволяє учням не лише поглибити знання з географії, історії та мовознавства, а й усвідомити зв'язок між минулим і сьогоденням, розвинути повагу до культурної спадщини своєї країни.

Топоніми України є відображенням багатовікової історії: від давньоруських назв, що зберегли пам'ять про слов'янські племена, до козацьких топонімів, які увічнили героїчні сторінки боротьби за свободу, до впливу культур, які були поширеними на теренах наших територій та сучасних перейменувань.

Проєкт факультативної навчальної програми "Топоніміка: географія назв України" розроблена для учнів 8 класу загальноосвітніх закладів освіти відповідно до вимог Державного стандарту базової середньої освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 вересня 2020 року № 898, Закону України "Про освіту" (2017), Закону України "Про повну загальну середню освіту" (2020) та наказу Міністерства освіти і науки України від 20.04.2018 № 405 "Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти II ступеня".

Мета діяльності закладу полягає у тому аби забезпечити якість освіти, сформувані ключові і предметні компетентності учнів, виховати повагу до культурної спадщини та громадянської свідомості.

Заклад освіти працює в очному форматі та має доступ до бібліотечних ресурсів, картографічних матеріалів, сучасних інформаційних технологій і засобів

інтерактивного навчання. Учні мають можливість брати участь у дослідницьких проєктах та краєзнавчих екскурсіях.

Навчання за факультативною програмою "Топоніміка: географія назв України" можуть розпочати учні 8 класу загальноосвітніх закладів, які:

- мають базовий рівень знань з географії, української мови та історії, здобутий у межах попередніх років навчання;
- виявляють інтерес до краєзнавства, географії, історії або мовознавства;
- володіють базовими навичками роботи з інформаційними джерелами такими як: карти, література, інтернет-ресурси.

Загальний обсяг навчального навантаження становить 34 годин на навчальний рік (1 година на тиждень) (таблиця 4.2.).

Навчальне навантаження розподілено рівномірно протягом навчального року, що дозволяє забезпечити наступність та послідовне засвоєння матеріалу та виконання практичних завдань. Перерозподіл годин не здійснюється, оскільки програма є факультативною та не впливає на основний навчальний план.

Таблиця 4.2

Розподіл навчального навантаження

<i>№</i>	<i>Тема</i>	<i>Кількість годин</i>
1.	Вступ до топоніміки	2
2.	Типи топонімів: розмаїття географічних назв	3
3.	Методика досліджень топонімів	3
4.	Карти як джерело топонімічних знань	3
5.	Топоніми та природні об'єкти	3
6.	Топоніми в культурі: література і фольклор	2
7.	Топоніми України	3
8.	Топоніми рідного краю	3
9.	Світові топоніми українського походження	3
10.	Сучасні зміни топографічних назв	2
11.	Підготовка власного топонімічного дослідження	3
12.	Презентація досліджень	4
Загалом		34

Проект програми факультативного курсу передбачає формування в здобувачів освіти:

- розуміння значення топонімів у формуванні національної та культурної ідентичності;
- навички працювати в команді під час групової діяльності;
- повага до культурного розмаїття України;
- навички роботи з різноманітними джерелами інформації;
- розвиток навичок аналізу, критичного мислення, висловлювання власної думки;
- знання основ топоніміки як науки, її методів і класифікацій;
- уміння аналізувати походження топонімів України з різних аспектів: історичного, мовного та географічного;
- навички дослідницької роботи: формулювання гіпотез, робота з джерелами, презентація результатів;
- розуміння зв'язку топонімів із культурною спадщиною та сучасними суспільними процесами.

Програма відповідає вимогам Державного стандарту базової середньої освіти та сприяє досягненню очікуваних результатів навчання у таких освітніх галузях:

- *природнича*: учні розуміють зв'язок топонімів із природними особливостями регіонів, пояснюють вплив ландшафту на формування топонімів, аналізують географічні назви на картах;
- *мовно-літературна*: учні аналізують етимологію топонімів, їх зв'язок із мовними особливостями, знаходять топоніми в літературних творах і фольклорі, розвивають навички аргументації;
- *громадянська та історична*: учні формують повагу до культурної спадщини, усвідомлюють значення топонімів для національної ідентичності,

Очікувані результати навчання:

- знання основ топоніміки, методів її дослідження, класифікації топонімів;

- уміння аналізувати походження назв природних об'єктів, населених пунктів, адміністративних одиниць України;
- навички роботи з джерелами інформації;
- розвиток критичного мислення, дослідницьких здібностей, поваги до культурного розмаїття.

Форми організації освітнього процесу:

- лекції з елементами інтерактивності;
- групові дискусії;
- практичні заняття: робота з картами, аналіз літературних текстів, створення карт топонімів;
- проєктна діяльність: підготовка та захист дослідницьких проєктів;
- краєзнавчі екскурсії до місцевих пам'яток, пов'язаних із топонімами;
- інтерактивні заняття у формі квестів і ділових ігор.

Методи навчання: наочний, практичний, дослідницький, проблемно-пошуковий, проєктний, інтерактивний.

Проводяться очні заняття з можливістю використання елементів змішаного навчання (перегляд онлайн-карт, доступ до електронних баз топонімів). Дистанційне навчання застосовується за виникненням потреби (онлайн-консультації для проєктів).

Освітня мета курсу полягає у формуванні цілісного уявлення про топоніміку як науку, що інтегрує знання з географії, історії та мовознавства, а також у розвитку в учнів аналітичних і дослідницьких навичок через вивчення географічних назв України. Курс спрямований на розуміння низки процесів, що вплинули на формування топонімів та виховання поваги до культурної спадщини.

Навчальні завдання факультативного курсу:

- ознайомити учнів із основними поняттями топоніміки, класифікацією топонімів і методами їх дослідження;
- навчити аналізувати походження топонімів України з використанням географічних, історичних і лінгвістичних підходів;
- сформувати навички роботи з джерелами інформації.

Розвивальні завдання факультативного курсу:

- розвинути критичне мислення;
- сприяти розвитку дослідницьких навичок шляхом виконання індивідуальних і групових проєктів;
- сформувати вміння аргументувати власні висновки та презентувати результати досліджень.

Виховні завдання факультативного курсу:

- виховувати повагу до культурної спадщини України;
- сформувати громадянську свідомість;
- сприяти розвитку толерантності та розуміння культурного розмаїття.

Проєктну програму факультативного курсу «Топоніміка: географія назв України» подано у таблиці 4.3. Програма розрахована на 34 години (1 година на тиждень)

Таблиця 4.3

Проєкт програми факультативного курсу «Топоніміка: географія назв України»

№ з/п	К-ть годин	Зміст навчального матеріалу	Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів
Розділ I. Вступ до топоніміки (2 год)			
1.	1	Поняття топоніміки як науки.	Знаннєвий компонент: -розуміють, що таке топоніміка, її предмет і завдання; -знають, як топоніміка пов'язана з іншими науками. Діяльнісний компонент: -визначає, що таке топоніміка, топонім; -наводять приклади взаємозв'язку топонімів з географією, історією, мовою. Оціночно-ціннісний компонент: -усвідомлюють роль топонімів як важливої частини культурного надбання, формують пошану до рідної землі через її топоніми; -розвивають інтерес до міждисциплінарного та інтегрованого підходу як способу поглибленого пізнання довкілля.
2.	1	Зв'язки топоніміки з географією, історією та мовознавством.	

Продовження таблиці 4.3.

Розділ II. Типи топонімів: різноманіття географічних назв (3 год)			
3.	1	Класифікація топонімів: гідроніми, ороніми, ойконіми, етроніми тощо. Практична робота №1. Розподіл топонімів відповідно до класифікації.	Знаннєвий компонент: -знають класифікацію топонімів; -розуміють до якого класу належать топоніми; -знають поширені топоніми на території України. - розуміють, як формуються назви під впливом природних, історичних та соціальних чинників.
4.	1	Типові назви в Україні.	
5.	1	Відображення впливу природних, історичних та соціальних чинників у назвах. Практична робота №2. Виявлення впливу комплексу чинників на формування топонімів.	Діяльнісний компонент: -класифікують топоніми за об'єктами; -аналізують причини поширеності назв; -визначають чинники, що вплинули на топоніми. Оціночно-ціннісний компонент: -аналізують та класифікують топоніми; -виявляють повагу до різноманітності топонімів; -оцінюють вплив різних чинників на формування топонімів.
Розділ III. Методика досліджень топонімів (3 год)			
6.	1	Як вивчають походження назв: польові дослідження, архівні джерела, опитування старожилів.	Знаннєвий компонент: -знають методи дослідження топонімів; -розуміють як застосовувати методи дослідження; -знають методи аналізу топонімів;
7.	1	Основні методи збору та аналізу топонімичної інформації.	-ознайомлені з основами геоінформаційних систем. Діяльнісний компонент:
8.	1	Використання GIS-технологій для дослідження топонімів.	-застосовують методи для дослідження топонімів; -працюють з джерелами інформації; -створюють елементи топографічних карт. Оціночно-ціннісний компонент: -усвідомлюють важливість інноваційних підходів у аналізі та збереженні культурного спадку; -розуміють важливість об'єктивності та точності при вивченні минулого через топоніми.

Продовження таблиці 4.3.

Розділ IV. Карти як джерело топонімічних знань (3 год)			
9.	1	Історичні карти та зміни топонімів у часі.	Знаннєвий компонент: -знають особливості історичних та географічних видів карт; -знають різноманітні ресурси для досліджень;
10.	1	Робота з сучасними картами, Google Maps, Google Earth та атласами.	-розуміють структуру та елементи карти, принципи складання карти. Діяльнісний компонент:
11.	1	Топонімічна карта. Практична робота №3. <i>Складання карти топонімів.</i>	-порівнюють та аналізують карти; -знаходять та аналізують топоніми за допомогою цифрових ресурсів; -створюють карти топонімів місцевості. Оціночно-ціннісний компонент: -виявляють ініціативу в дослідженні та збереженні культурної спадщини.
Розділ V. Топоніми та природні об'єкти (3 год)			
12.	1	Походження назв річок, гір, лісів, заповідників тощо.	Знаннєвий компонент: -учень знає значення терміну "топонім", класифікацію природних топонімів;
13.	1	Зв'язок між топонімами і географічними особливостями місцевості. Практична робота №4. <i>Встановлення зв'язків між назвою та географічними особливостями території.</i>	-розуміє основи етимології назв природних об'єктів; -знає, як природні особливості місцевості впливають на формування топонімів; - знає, як топоніми можуть вказати про колишні природні умови. Діяльнісний компонент: - аналізує походження назв природних об'єктів; -порівнює топоніми різних регіонів; -працює з топографічними картами та джерелами;
14.	1	Топоніми як джерело знань про природне середовище в минулому.	- встановлює зв'язки між назвами та фізико-географічними умовами певної території; -створює таблиці та діаграми щоб показати залежність. Оціночно-ціннісний компонент: -усвідомлює значення збереження автентичних назв; -формує повагу до історико-культурної спадщини; -розвиває екологічну свідомість; -оцінює тісний зв'язок між природою та мовою.

Продовження таблиці 4.3.

Розділ VI. Топоніми в культурі: література та фольклор (2 год)			
15.	1	Топоніми в українських піснях, легендах, казках.	Знаннєвий компонент: -знає приклади використання географічних назв у народній чи усній творчості; -розуміє роль топонімів у формуванні національної самобутності;
16.	1	Географічні назви у творах художньої літератури. Практична робота №5. <i>Виявлення топонімів у народних та художніх творах.</i>	Знаннєвий компонент: -знає приклади українських літературних творів, де використано топоніми. Діяльнісний компонент: -виховує почуття гордості за культурну спадщину; -усвідомлює емоційно-символічне значення назв. Оціночно-ціннісний компонент: -виховує почуття гордості за культурну спадщину; -усвідомлює символічне значення топонімів; -розвиває естетичне сприйняття тексту; -формує інтерес до української літератури.
Розділ VII . Топоніми України (3 год)			
17.	1	Історичні етапи формування топоніміки України.	Знаннєвий компонент: -розуміє вплив різних історичних епох на формування топонімів;
18.	1	Назви, пов'язані з етносами, релігією, історичними подіями та впливом культур. Практична робота №6. <i>З'ясування зв'язку між топонімами, релігією, історією, культурою та етносами певної території.</i>	Знаннєвий компонент: -знає хронологію формування топонімів; -знає приклади топонімів, що мають етнічне, культурне чи релігійне походження; -знає характерні риси топонімів різних регіонів України. Діяльнісний компонент: -узагальнює інформацію відповідно до історичного періоду; -створює часові шкали, карти, діаграми тощо; -визначає унікальні ознаки топонімів в мовленні та географії. Оціночно-ціннісний компонент:
19.	1	Регіональні особливості українських топонімів.	Оціночно-ціннісний компонент: -оцінює роль історії, культури, етнографії у формуванні топонімів; -виявляє повагу до багатонаціонального спадку; -формує розуміння багатокультурності українського простору.

Продовження таблиці 4.3.

Розділ VIII. Топоніми рідного краю (3 год)			
20.	1	Історія назв сіл, міст, річок, урочищ свого регіону.	Знаннєвий компонент: - знає історію походження географічних назв у своєму регіоні/населеному пункті;
21.	1	Класифікація місцевих назв за об'єктами (гідроніми, ойконіми, ороніми тощо) та за етимологією.	- знає основні типи топонімів та їх етимологічні ознаки; -знає діалектні та мовні ознаки в топонімах; -розуміє вплив різних мов на систему топонімів рідного краю.
22.	1	Мовні особливості топонімів рідного краю. Практична робота №7. <i>Встановлення мовних особливостей топонімів певного регіону.</i>	Діяльнісний компонент: -збирає та опрацьовує інформацію про топоніми рідного краю; -класифікує топоніми рідного краю; -створює таблиці, схеми тощо; -проводить лінгвістичний аналіз походження топонімів; -порівнює топоніми з назвами, які зустрічаються в інших регіонах. Оціночно-ціннісний компонент: -формує відчуття приналежності до рідного краю; -розвиває системне мислення; -виховує повагу до мовної спадщини; -оцінює мовне різноманіття.
Розділ IX. Світові топоніми українського походження (3 год)			
23.	1	Топоніми українського походження за межами України. Причини поширення, їх географія.	Знаннєвий компонент: - знає приклади українських назв у світі та історичні передумови їх виникнення; - знає, де і чому на світових картах з'явилися українські топоніми;
24.	1	Українські географічні назви на картах світу. Практична робота №8. <i>Пошук українських топонімів в країнах світу, встановлення їхнього походження.</i>	-знає про роль українських топонімів у збереженні ідентичності в діаспорі. Діяльнісний компонент: -укладає карту українських топонімів за межами України; - працює з картографічними джерелами.
25.	1	Культурне значення українських топонімів у світі.	Оціночно-ціннісний компонент: -усвідомлює внесок українців у формування культур інших країн; -підтримує інтерес до збереження мови і культури.

Продовження таблиці 4.3.

Розділ X. Сучасні зміни топографічних назв (2 год)			
26.	1	Декомунізація та дерусифікація топонімів. Практична робота №9. <i>Встановлення процесу та причин перейменування топонімів.</i>	Знаннєвий компонент: -знає основи та причини перейменування; - знає приклади змін топонімів; - знає про механізми участі громад у зміні топонімів. Діяльнісний компонент: -аналізує назви до і після перейменування; -бере участь у дискусії щодо доцільності змін; -моделює подання до місцевої ради про перейменування, проводить опитування громадян, створює проект назви. Оціночно-ціннісний компонент: -формує громадянську позицію; -виховує активну громадянську позицію; -формує відповідальність за місце свого життя.
27.	1	Роль громадян у процесах перейменування топонімів.	
Розділ XI. Підготовка власного топонімичного дослідження (3 год)			
28.	1	Вибір теми, об'єкта дослідження та постановка цілей, завдань, мети, методів.	Знаннєвий компонент: -знає основи проведення наукового дослідження; -розуміє, як сформулювати гіпотезу, цілі, мету, завдання дослідження; -знає різні джерела інформації; - знає вимоги до оформлення результатів: структури та оформлення презентації. Діяльнісний компонент: -обирає об'єкт, предмет, мету, цілі, завдання і методи дослідження, формує план; -систематизує зібрані матеріали; -проводить аналіз, робить висновки; -оформлює роботу до виступу. Оціночно-ціннісний компонент: -розвиває мотивацію до самостійного пізнання та дослідницької діяльності; - формує відповідальність за точність і достовірність дослідження; -розвиває креативність і навички візуалізації.
29.	1	Збір інформації та аналіз.	
30.	1	Підготовка презентаційного матеріалу.	

Продовження таблиці 4.3.

Розділ XII. Презентація досліджень (4 год)			
31.	1	Захист топонімічних проєктів.	Знаний компонент: -знає, як представити результати дослідження логічно й аргументовано; -знає критерії оцінювання дослідження; -узагальнює знання з курсу; -усвідомлює цілісність теми. Діяльнісний компонент: -презентує проєкт перед аудиторією; -відповідає на запитання стосовно дослідження; - бере участь в аналізі чужих проєктів; -висловлює зауваження та пропозиції. Оціночно-ціннісний компонент: - формує впевненість у собі, повагу до думки інших; -формує відповідальність за результати своєї праці. -розвиває повагу до праці однокласників; -формує навички конструктивної критики; -надихається на подальші дослідження.
32.	1	Захист топонімічних проєктів.	
33.	1	Обговорення досліджень.	
34.	1	Підсумковий урок.	

Перелік літератури для здобувача освіти:

1. Кавкало М. Наші в Канаді: топ-10 топонімів українського походження. Platform. 16.04.2024. URL: <https://ua-platform.com/nashi-v-kanadi-top-10-toponimiv-ukrainskogo-pohodzhennja/>.
2. Уривалкін О.М. Історичне краєзнавство. - Навчальний посібник. - К: КНТ, 2008. - 296 с. URL: http://megalib.com.ua/book/48_Istorichne_kraeznavstvo.html
3. Історичний топонім в сучасній літературі | Наукові конференції. Грудень 2013 | Наукові конференції. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/445> .
4. Беценко Т. П. Вступ до топоніміки: Навчальний посібник. – Суми, 2019. –151 с. URL: <https://repository.sspu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1e0ac0e3-0c3d-4974-bc58-421992adfdb5/content>
5. Махія К. Топографічні назви у творах | PDF. Scribd. URL: <https://www.scribd.com/document/545066595/ТОПОГРАФІЧНІ-НАЗВИ-У-ТВОРАХ>

6. Хлистун І. Топоніми в художньому тексті (на матеріалі української - поезії її пол. Хх ст.). Репозитарій Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини: Головна сторінка. URL: https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/909/1/toponim_poezija.pdf
7. Лабінська Г. Топоніміка : навч. посібник / Галина Лабінська. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 274 с. URL: <https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/Labinska.pdf>
8. Масляк П. Географічні назви: жива душа української нації. Україноцентрична газета "Сурма". 28.09.2022. URL: <https://surma.com.ua/246-geografichni-nazvy-zhyva-dusha-ukrainskoi-nacii.html>.
9. Н. Таранова. Основні етапи розвитку топонімії як науки//Наукові записки Тернопільського НПУ імені В.Гнатюка. Серія: Географія. № 2 (2006). URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25135/1/Taranova.pdf>

4.2. Проект плану уроку з факультативного курсу «Топоніміка: географія назв України»

Клас: 8

Тема: Назви, пов'язані з етносами, релігією, історичними подіями та впливом культур. Практична робота №6. З'ясування зв'язку між топонімами, релігією, історією, культурою та етносами певної території.

Мета: зрозуміти відображення етнічного, релігійного, культурного та історичного впливу на формування топонімів України; розвинути навичку аналізу та дослідження топонімів, встановлення причинно-наслідкових подій; навчитися встановлювати зв'язки між фактором впливу та топонімом.

Обладнання: інтернет джерела, карти України, роздаткові матеріали.

Тип уроку: комбінований.

Хід уроку

I. Організаційна частина

1.1. Привітання з класом та перевірка присутності.

1.2. Оголошення теми уроку: «Сьогодні ми ще глибше зануримося у пізнання топонімів та дослідимо, як етнічні, культурні, історичні та етнічні чинники вплинули на формування топонімів території України. Окрім, цього ви спробуєте себе у ролі дослідників та самостійно дослідите цей зв'язок».

II. Актуалізація опорних знань

2.1. Запитання до учнів: Які ви знаєте етапи формування топоніміки України? Які головні події відбувалися на кожному з етапів? З якими науками топоніміка пов'язана найміцніше?

2.2. Обговорення: Чому топоніми важливі для розуміння історії та культури?

III. Мотивація навчальної діяльності

«Вивчаючи топоніміку, ви зможете не просто дізнатися про географію, але й про культуру та історію своєї батьківщини. Адже кожна назва відображає наше минуле та допомагає зрозуміти, хто ми є сьогодні і ким будемо завтра».

IV. Вивчення нового матеріалу

Для того аби краще зрозуміти історію народу, території його існування, специфіки їхньої мови та умов життя, важливо розуміти значення топонімів певної місцевості.

Буває, що топоніми конкретної місцевості настільки давно виникли, що можуть допомогти нам дізнатися про мовні особливості. Простежуючи історію України та часи, коли її землі належали іншим державам, можемо з вами побачити, вплив інших культур, які сприяли формування певних топонімів. Якщо правильно дослідити топоніми, то можна отримати дуже важливу інформацію про минуле свого краю, його історію, мову, етнічний склад населення та культуру.

Часто в мовознавстві топоніми виконують роль єдиного свідчення давно зниклих мов, дозволяючи визначити мовне багатство народу та особливості їх утворення.

Етнічний вплив на формування топонімів найбільше буде простежуватися на територіях, де живуть інші національності, наприклад, кримські татари, болгары, поляки. Як приклад можемо використати назву міста Бахчисарай, яке

сформувалося через вплив етнічних меншин та певних культурних чинників. З цієї назви ми можемо побачити, що це місто населяли кримські татари. Сама назва означає «садовий палац». Слов'янський вплив можемо простежити у походженні назви міста Київ – від його засновника Кия.

Опрацювати вивчений матеріал.

Практична робота №6. З'ясування зв'язку між топонімами, релігією, історією, культурою та етносами певної території.

Завдання 1.
Напишіть значення релігії, історії, етносів та впливу культури на формування топонімів на певну територію.

Завдання 2.
Накресліть та заповніть таблицю (приклад нижче). Наведіть по одному прикладу топоніма України для кожного з перелічених чинників. Поясніть походження назви та її значення.

Топонім	Чинник (який саме)	Пояснення походження топоніма	Значення назви
Святогірськ	Релігійний	Пов'язаний з розташуванням Святогірської лаври	"Святі гори" – місце паломництва та монастир

Завдання 3. Підводимо підсумки
Які чинники найчастіше виявляються у назвах? Який чинник, на вашу думку, мав найбільший вплив на формування топонімії?

Рис. 4.15. Практична робота №6 (розроблено та укладено автором)

Велике значення для людей має релігія, тому її вплив в утворення топонімів теж простежується. Наприклад місто Миколаїв названо на честь покровителя

моряків, святого Миколая, а також подією, коли на воду спустили вітрильний фрегат «Св. Миколая» у день, коли було проголошено місто.

А зараз пропоную побути вам у ролі дослідників та самостійно дослідити вплив даних чинників на утворення топонімів. Кожен з вас отримає аркуш з практичною роботою в якій ви маєте з'ясувати зв'язок між топонімами, релігією, історією, культурою та етносами певної території (рис. 4.15).

V. Систематизація та узагальнення знань і вмінь

Метод – бесіда: „ Я – зрозумів ”

Закріплюємо та узагальнюємо матеріал за допомогою бесіди, даючи учням запитання, на які вони можуть дати відповіді на основі знань отриманих на уроці.

VI. Домашнє завдання

Повторити вивчений матеріал, на основі практичної роботи підготувати презентацію (виступ до 7 хв).

ВИСНОВКИ

Топоніміка є міждисциплінарною наукою, яка поєднує географію, історію, лінгвістику та мовознавство. Це відіграє важливу роль у формуванні в учнів ряду вмінь, навичок та компетентностей. Топонімічна складова краєзнавчого підходу є важливим джерелом для всебічного вивчення свого краю та його історичного і географічного розвитку. Дана наука сприяє не просто дає знання учням про географічні назви, тобто топоніми, але й дозволяє розуміти вплив ряду чинників на їх формування, таких як: природні, культурні, історичні, соціальні процеси.

Дослідження підтверджує, що впровадження топоніміки та топонімічних знань у навчальний процес загалом та безпосередньо у вивченні географії має значний потенціал, тому що це дає змогу поєднати знання з різних предметів, розвивати критичне мислення в учнів тощо.

Проаналізувавши теоретичні основи топоніміки, можна зрозуміти, що вона вивчає не лише походження назв, але й досліджує та розкриває їх зв'язок із природними умовами, соціокультурними чинниками чи історичними подіями. Під час дослідження було встановлено, що топоніміка має ряд функцій, що робить її цінним джерелом інформації, зокрема й для географії.

Дидактична цінність полягає в здатності робити зміст уроків багатшим та стимулювати пізнавальні інтереси учнів, а також сприяти формуванню національної свідомості та поваги до історичної, природної, культурної спадщини.

Досліджуючи методи географічних досліджень, а також проведенні дослідження топонімів села Луки та його околиць показало, що для того аби вивчати топоніми певної місцевості варто застосовувати комплекс методів, який передбачає використання мовознавчі, географічні та історичні методи. Синхронічний і діахрональний аналіз дають змогу простежити як змінювалися назви у часі, тоді як картографічне моделювання та ГІС – технології сприяють допомагають простежити та виявити просторові закономірності у топонімічних системах.

Дослідження мікротопонімів села Луки та його околиць показало важливість місцевих топонімів та їх наукову цінність, адже вони відображають певні види господарської діяльності, історичне освоєння території, природні умови, що є безперечно джерелом географічної інформації.

Є безліч методів, прийомів та дидактичних матеріалів, які можна використати для запровадження топонімічної інформації під час вивчення географії. Ці методи активізують діяльність учнів, сприяють розвитку навичок та вмінь та інтересу до вивчення предмету. Дидактичні матеріали ж дозволяють не лише отримати інформацію, але й використати її на практиці. Особливу увагу слід приділити інтерактивним формам навчання, які дають змогу учням активно та самостійно досліджувати топоніми, працювати з різноманітними джерелами інформації, мультимедійними ресурсами.

Як результат досліджень розроблено факультативний курс топонімічного спрямування під назвою «Топоніміка: географія назв України». Програма курсу розрахована на 34 години, тобто 1 година в тиждень та складається з 12 розділів. Дані розділи включають теоретичні основи, аналіз топонімів України та рідного краю, власне топонімічне дослідження та підготовку до нього. Передбачено використання інтерактивних методів для розвитку дослідницьких навичок та формування громадянської свідомості.

Окрім проекту факультативного курсу розроблено план уроку на тему: «Назви, пов'язані з етносами, релігією, історичними подіями та впливом культур. Практична робота №6. З'ясування зв'язку між топонімами, релігією, історією, культурою та етносами певної території». Під час уроку учні не лише отримуватимуть знання від вчителя, але й виконуватимуть практичну роботу, яка сприяє самостійному вивченню та закріпленню знань із теми. У Додатку А подано довідку про апробацію уроку з проектного факультативного курсу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беценко Т. П. Вступ до топоніміки: Навчальний посібник. – Суми, 2019. – 152 с.
2. Ващенко Г. Загальні методи навчання: підручник для педагогів / Григорій Ващенко. – К.: Воєнне видавництво «Варта», 1997. –410 с.
3. Вишневський О. І. Теоретичні основи сучасної української педагогіки: навч. посіб. / Омелян Вишневський. – Вид. 2-ге, допрац. і доп. – Дрогобич: Коло, 2006. – 326 с.
4. Гаращенко С.Ф. Топоніміка-як засіб розвитку пізнавального інтересу учнів до рідного краю. - Освітній проект «На Урок» для вчителів. URL: <https://naurok.com.ua/toponimika-yak-zasib-rozvitku-piznavalnogo-interesu-uchniv-do-ridnogo-krayu-80343.html>
5. Гоштанар І. Філософсько-педагогічні ідеї Й. Гербарта. Педагогіка і психологія. 2009. № 2. С. 124-130.
6. Грамоти XIV ст. / упорядк., вст. ст., ком. і слов.-показ. М. М. Пещак. Київ, 1974, 256 с.
7. Грушевський М. С. Жерела до історії України-Руси / Археографічна комісія наукового товариства імені Шевченка; ред. М. С. Грушевський. т. 2. Описи королівщин в землях руських XVI віку / під ред. Михайла Грушевського. т. 2: Люстрації земель Перемиської і Сяноцької. Львів: У друкарні наукового товариства імені Шевченка, 1897. - VI; 35, 314 с.
8. Державний стандарт базової середньої освіти. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrainska-shkola-2/derzhavniy-standart-bazovoi-serednoi-osviti>
9. Дидактичні матеріали: Ключ до ефективного навчання та розвитку. Одеса Медія. Інформаційне агентство. 16.01.2024. URL: <https://odessamedia.net/obzor-druzej/didaktichni-materiali-klyuch-do-efektivnogo-navchannya-ta-rozvitku>.

10. Енциклопедія українознавства: словникова частина. Т.8.: Символізм-Технічні рослини / голов. ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Шевченка. Paris: Молоде життя, 1976. – с. 2805-3200: іл.
11. Железняк І.М. Роль і місце ономастичних досліджень у студіях з східнослов'янського етногенезу //Ономастика України та етногенез східних слов'ян НАН України. Ін-т української мови. -К., 1998. - С. 3-17.
12. Загальні методи навчання - Studentam.net.ua. Онлайн бібліотека підручників. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/2271/97/>
13. Зайченко І. Педагогіка. Навчальний посібник. - К.: Освіта України, 2009. - 620 с.
14. Інноваційні технології навчання у сучасній школі. Безкоштовний сервіс для вирішення Юридичних питань №1 в Україні!. URL: https://protocol.ua/ua/innovatsiyni_tehnologii_navchannya_u_suchasniy_shkoli/
15. Карпенко О. П. Топонім. Українська мова: енциклопедія. НАН України, Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні, Інститут української мови ; ред. В. М. Русанівський та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2000. С. 637.
16. Король О. Д. Організація екскурсійних послуг у туризмі. Навчально-методичний посібник. – Чернівці: Чернівецький національний університет, 2016. – 144 с. URL: https://tourlib.net/books_ukr/korol-ekskurs.html
17. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. — К.: Видавничий центр “Академія”, 2000.
18. Купач Т.Г. Теоретико-методологічні основи географо-топонімічних досліджень України. // Соціальна та економічна географія – К.: 2004. – Вип. 55. – с. 66 – 70.
19. Купчинський О. А. Найдавніші слов'янські топоніми України як джерело історико-географічних досліджень (географічні назви на -ичі). Київ, 1981. 252 с.
20. Лабінська Г. Топоніміка : навч. посібник / Галина Лабінська. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. – 274 с.
21. Лучик В.В. ТОПОНІМІКА. Енциклопедія історії України. URL: <http://www.history.org.ua/?termin=Toponimika>

22. Машура Г. М., Каднічанський Д.А., Каднічанський А. Г., Козар О.П. Самбір і Самбірщина. Дрогобич: Коло, 2005. 288 с.
23. Методичні рекомендації щодо організації гурткової роботи в школі. Комунальний заклад "Якушинецький ліцей" Вінницької області. URL: <https://yakushyni.school.org.ua/gurtkova-robota-11-47-56-02-12-2020/>.
24. Навчальне завдання. Портал знань. URL: <https://Http://www.znannya.org/?view=concept:561>.
25. Огляд інтерактивних методів. – Основи здоров'язбережної компетентності. URL:<http://multycourse.com.ua/ua/page/19/69>
26. Огляд інтерактивних методів. Класифікація методів навчання. – Основи здоров'язбережної компетентності. URL:<http://multycourse.com.ua/ua/page/19/69> .
27. Олександр Я. Методи навчання, про які має знати кожний викладач. ВУКІ. Шкільна освіта. 30.04.2021. URL: <https://buki.com.ua/news/metodi-navchannya-pro-yaki-mae-znati-kozhniy-vykladach/>.
28. Таранова Н. Основні етапи розвитку топонімії як науки//Наукові записки Тернопільського НПУ імені В.Гнатюка. Серія: Географія. № 2 (2006).
29. Торчинський М. М. Денотатно-номінативна структура гідронімії як складник української ономастичної терміносистеми. URL: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/43759/06Torchinsky.pdf?sequence=1>
30. Шестопалюк О.В. Інноваційні моделі навчання в діяльності вищих навчальних закладів / О.В. Шестопалюк // Теорія і практика управління соціальними системами. – 2013. - №3. – С. 118-124.
31. Ягупов В.В. Педагогіка: Навч. посібник. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.
32. Enică S. The importance of the place-names/toponyms in geography didactics. Lucrările Seminarului Geografic "Dimitrie Cantemir". 2011. No. 31. P. 235 - 243. URL: <https://www.seminarcantemir.uaic.ro/index.php/lsgdc/article/view/276>.
33. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. T. 4: [Kęs - Kutno] / Red.: Chlebowski Bronisław, Sulimierski Filip, Walewski Władysław. Warszawa, 1883. 963 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

Довідка про апробацію уроку

КОЦЮБИНСЬКИЙ ЛІЦЕЙ №2

Коцюбинської селищної ради Бучанського району Київської області
вул.Бакала,1, селище Коцюбинське, Бучанський район, Київська область, 08298,
тел. +38 (099) 110-75-31, e-mail: nvkkgi.ktg@gmail.com Код ЄДРПОУ 26025724

« 06 » 06 2025 р.

№ 156

ДОВІДКА

Дана довідка засвідчує успішну апробацію 26 травня 2025 р. **Пилип'як Мартою Ігорівною** уроку, розробленого в межах факультативного курсу «Топоніміка: географія назв України» для учнів 8 класу. Тема заняття: «Назви, пов'язані з етносами, релігією, історичними подіями та впливом культур. Практична робота №6. З'ясування зв'язку між топонімами, релігією, історією, культурою та етносами певної території».

Урок було створено відповідно до запропонованого проекту програми факультативного курсу з метою формування в учнів усвідомлення ролі етнічних, релігійних, культурних і історичних аспектів у становленні топоніміки України. Основна увага приділялася розвитку аналітичних умінь вивчення топонімів та встановлення причинно-наслідкових взаємозв'язків.

Структура заняття включала: організаційний етап, актуалізацію попередніх знань, мотивацію до навчальної діяльності, опрацювання нового матеріалу, виконання практичної роботи та підсумкове узагальнення інформації у формі бесіди. Застосовані методи (обговорення, дискусія, практичні завдання) сприяли активному включенню учнів у навчальний процес і формуванню їхніх дослідницьких компетенцій.

Апробація засвідчила, що проведений урок є чітко структурованим, змістовно насиченим та орієнтованим на досягнення визначених освітніх цілей. Запропоновані матеріали, зокрема приклади топонімів (Бахчисарай, Київ, Миколаїв), виразно демонструють вплив етнічних, культурних і релігійних факторів на формування географічних назв, що значно сприяє глибшому

розумінню учнями історичного та культурного спадку України. Практична частина уроку, зосереджена на самостійному дослідженні учнями зв'язків між топонімами та чинниками їх утворення, являє собою дієвий інструмент для розвитку аналітичного мислення та вдосконалення навичок роботи з географічною й історичною інформацією.

Описаний методичний підхід і змістова наповненість уроку мають значну навчально-виховну цінність для дослідження топоніміки. Такий підхід дозволяє учням не лише отримати теоретичні знання, але й набувати практичного досвіду, поглиблюючи розуміння культурно-історичного середовища рідного краю.

Загальний висновок свідчить, що урок є доцільним і ефективним засобом для впровадження у навчальний процес. Його використання сприятиме поглибленню знань про зв'язок географічних назв з історично-культурними та етнічними особливостями України, забезпечуючи формування комплексного уявлення у здобувачів освіти.

**Директор,
учитель географії вищої категорії,
учитель-методист**

Олег ГОРОВИЙ

Додаток Б

Перелік топонімів с. Луки та його околиць (укладено автором)

№ з/п	Види топонімів	Топоніми
1.	<p style="text-align: center;">Ороніми (назви форм рельєфу)</p>	<p>Букова гора, Дубівка, На кукурудзі, Під липами, За ставом, Болоні, Кемпи, Стаї, Гавкове, За Могилою, Під лісом, Рейтарська дорога, Вільшина</p> <p>Прив'язані до гідрологічних об'єктів: За Дністрівкою, За Стругою, Нетеча</p> <p>Пов'язані з соціально-економічною діяльністю: Гумниська, Загуменьки, Вітряк, Під буровою, Цегельня, Сад, Сюдемки, Драганівка, За БАМом, Жолобина, Гребля, Померки, Долиньки, Кадуб, Холерний цвинтар, Новина, Під городами, Біля табору, За горбатим мостом, Корчунок, Під штрикою, За гостинцем, Вили</p> <p>Пов'язані з приналежністю до когось: Шептицьке поле, Купнівське поле, Корналівський сінокіс, Конюшецьке, Загорецьке, Кривулянське (болоні), Коропузьке (сінокіс), Панська долина, Панське поле, Сендзівка</p>
2.	<p style="text-align: center;">Гідроніми (назви водойм)</p>	<p>Дністер, Стрв'яж, Струга, Болозівка</p>
3.	<p style="text-align: center;">Ойконіми (назви населених пунктів)</p>	<p>Конюшки, Загір'я, Кривуля, хутір Змисли</p>